

DOWN TO earth

milieu | mensen | meningen

 milieudefensie
anders kijken, anders kiezen

Uitgave vereniging Milieudefensie
Friends of the Earth Nederland
jaargang 9 | november 2018

49

Het verhaal over
de strijd om

Boerderij De Boterbloem

HOUTROOK

Gaan we onze huizen
verwarmen met hout?

HANDCREW

Natuurbranden bestrijden
met de hand

BEVOLKINGSGROEI

Het debat over meer of
minder kinderen

Neerstorten

In het Hambachbos, een van de oudste bossen van Europa, is het einde even uitgesteld. Bos- en klimaatactivisten wonen er al zes jaar in een actiekamp van boomhutten. Het bos wordt bedreigd door de naastgelegen bruinkoolmijn van energiemaatschappij RWE, die wil uitbreiden. Al negentig procent van het bos is op die wijze gesneuveld. De politie begon in september met het ontruimen van het kamp, met gewonden en arrestaties tot gevolg. Een journalist kwam om het leven: de 27-jarige Steffen Meyn – student en als regisseur aanwezig om een documentaire te maken – viel op een ongezekerd moment door een loopbrug tussen twee boomhutten. De politie hield uit respect tijdelijk halt met ontruimen. Een dikke twee weken later kondigde de rechtbank een tijdelijk rooverbod af, vanwege de aanwezigheid van beschermde diersoorten. Ondertussen wordt er in Duitsland onderhandeld over een exit uit kolen. Greenpeace hoopt dat het rooverbod standhoudt zo lang de onderhandelingen duren. De steun groeit. Op een demonstratie kwamen 50.000 mensen af.

Tekst: Annemarie Opmeer. Beeld: Flickr/Hambacher Forst CC BY SA

1. Rinske Bijl, De Activist, Onder Vuur, eindredactie. 2. Vincent Bijlo, column. 3. Ronella Bleijenburg. 4. Michiel Bussink, column Recept. 5. Carolien Ceton, redacteur. 6. Kris de Decker, column Lowtech. 7. Robert Elsing, fotograaf. 8. Sarah Haaij, freelancer. 9. Merel van Goor den Held, Consument. 10. Wendy Koops, Media. 11. Mirjam van der Linden, fotograaf. 12. Koen Moons, freelancer. 13. Annemarie Opmeer, hoofdredacteur. 14. Marjan Peters, art-direction en vormgeving. 15. Michael Rhebergen, fotograaf. 16. Pépé Smit, illustratie. 17. Myrthe Verweij, Kort. 18. Negin Zendegani, fotograaf. Niet op de foto: Bas van der Schot, cartoon en Platform Authentieke Journalistiek.

“We kunnen nu nog een 8 milieuprobleem voorkomen”

Laat nanodeeltjes niet het nieuwe asbest worden. Zorg nu voor goed onderzoek, zegt Martina Vijver, hoogleraar toxicologie.

18 Hout stoken is duurzaam

Dat zegt de Nederlandse overheid tenminste. Daarom geeft die subsidie op pelletkachels. Maar moeten we daar wel blij mee zijn?

28 Brand bestrijden met de hand

Blusrugzakken, bijlen, batsen, harken en vooral pakken waarin je wél kunt lopen. De Handcrew Overijssel is niet zomaar een brandweer-team. Op pad met de eerste Nederlandse specialisten in het bestrijden van ondergrondse branden in de natuur.

De mensen die palmolie willen stoppen

“Wat houdt ontwikkeling in als je land afpakt van boeren en regenwouden vernietigt?” Drie activisten uit Oeganda, Liberia en Indonesië over hun strijd tegen palmolieplantages.

21 De Activist Gasvrij Wonen

Het zit eraan te komen: we gaan koken, douchen en onze huizen verwarmen zonder gas. Dat is beter voor het klimaat en voor Groningen. Deze drie mensen nemen het voortouw. Evert Hassink was verbaasd dat zijn nieuw te bouwen wijk nog op het

gasnet aangesloten werd. Iris Eva hield ondanks tegenwerking van haar woningcorporatie een CV-ketel buiten de deur. En Michaël verbouwt zijn hele huis om gasvrij te kunnen wonen, nadat hij jarenlang in de gasmarkt gewerkt heeft.

22 Alies en de Boterbloem

Alies Fernhout rijdt haar trekker naar de Stopera. Zij en haar mededemonstranten willen voorkomen dat de biologische zorgboerderij De Boterbloem haar akkers kwijtraakt voor een nieuw bedrijventerrein. Het verhaal achter de strijd om een van de laatste stukjes groen aan de rand van Amsterdam. Wat voor stad willen we eigenlijk?

32 Minder mensen, beter voor het milieu?

Leden vragen milieuorganisaties om bevolkingsgroei op de agenda te zetten. Hoe doe je dat op een goede manier? “We moeten uitkijken dat we de verantwoordelijkheid niet bij vrouwen en arme mensen leggen.”

en verder

- 02 Inzoomen: Neerstorten
- 06 Schot
- 07 Onder Vuur: KNAW v.s. Fossielvrij NL
- 10 Kort
- 12 Van het web: Gas in Mozambique
- 13 Commentaar: Een mensen-mens
- 37 Lowtech: lowtech website
- 38 Recensie: Waar de Wind Waait
- 39 Media: IDFA
- 40 Consument: 6 superfoods
- 42 Recept: Knolselderijbraadstuk
- 44 Oproepen en agenda
- 45 Vincent Bijlo: een kampvuurmuzikant
- 46 Uitzoomen: Instorten

Het klimaat rond kernenergie

Hebben we kernenergie nodig om het klimaat te redden?
Een programma ter ere van het 40-jarig jubileum van WISE, met sprekers uit wetenschap, politiek en bedrijfsleven.

Met onder andere:
Victoria Koblenko, Maurits Groen, Roebym Anders, Marco Visscher, Wim Turkenburg, Sam Collot d'Escury en Carla Dik-Faber.

- Vrijdag, 16 november, 13.00 -18.30
- Pakhuis de Zwijger, Amsterdam
- Aanmelden svp: wisenederland.nl/inschrijven-wise-40

Onder Vuur

Elk nummer spreken wij een organisatie die bekritiseerd is op haar groene gehalte. Wat is de andere kant van het verhaal?

Fossielvrij NL vs. KNAW en MCEC

Eind vorig jaar verstoorden activisten van Fossielvrij NL een symposium op de Universiteit Utrecht over de energietransitie, mede georganiseerd door de Koninklijke Academie van Wetenschappen (KNAW) en het Netherlands Center for Multiscale Catalytic Energy Conversion (MCEC). Ze maakten bezwaar tegen een van de sprekers: Ewald Breunese, manager Energy Transitions bij Shell. Een van de organisatoren, hoogleraar Bert Weckhuysen, vertelt hoe hij het protest ervaren heeft.

Tijdens het symposium begonnen activisten uit het publiek ineens een protestlied te zingen en ontrolden ze hun span-doeken. Wat vond u daarvan?
"Ik was flabbergasted. Zoiets had ik nog niet eerder meegemaakt in mijn academische carrière. We waren ons van tevoren totaal niet bewust dat een spreker van Shell in dit geval controversieel zou zijn. Dat heeft me wel de ogen geopend."

De andere sprekers waren allemaal academici. Wat was de aanleiding om ook iemand uit het bedrijfsleven uit te nodigen?
"De president-directeur van Shell was veel in het nieuws geweest over de energietransitie. Als wetenschapper zoek ik naar oplossingen en probeer verschillende mogelijkheden te presenteren. Dus was ik ook benieuwd naar hun verhaal. Laat maar horen, dacht ik."

Een bedrijf als Shell hoort niet thuis op de universiteit, vinden de actievoerders. Hun enige belang is immers winst maken.
"Ongetwijfeld, maar iedereen spreekt toch vanuit zijn of haar eigen belangen? Ikzelf vind het geen probleem om in discussie te gaan met mensen van wie ik niet per se hun visie deel."

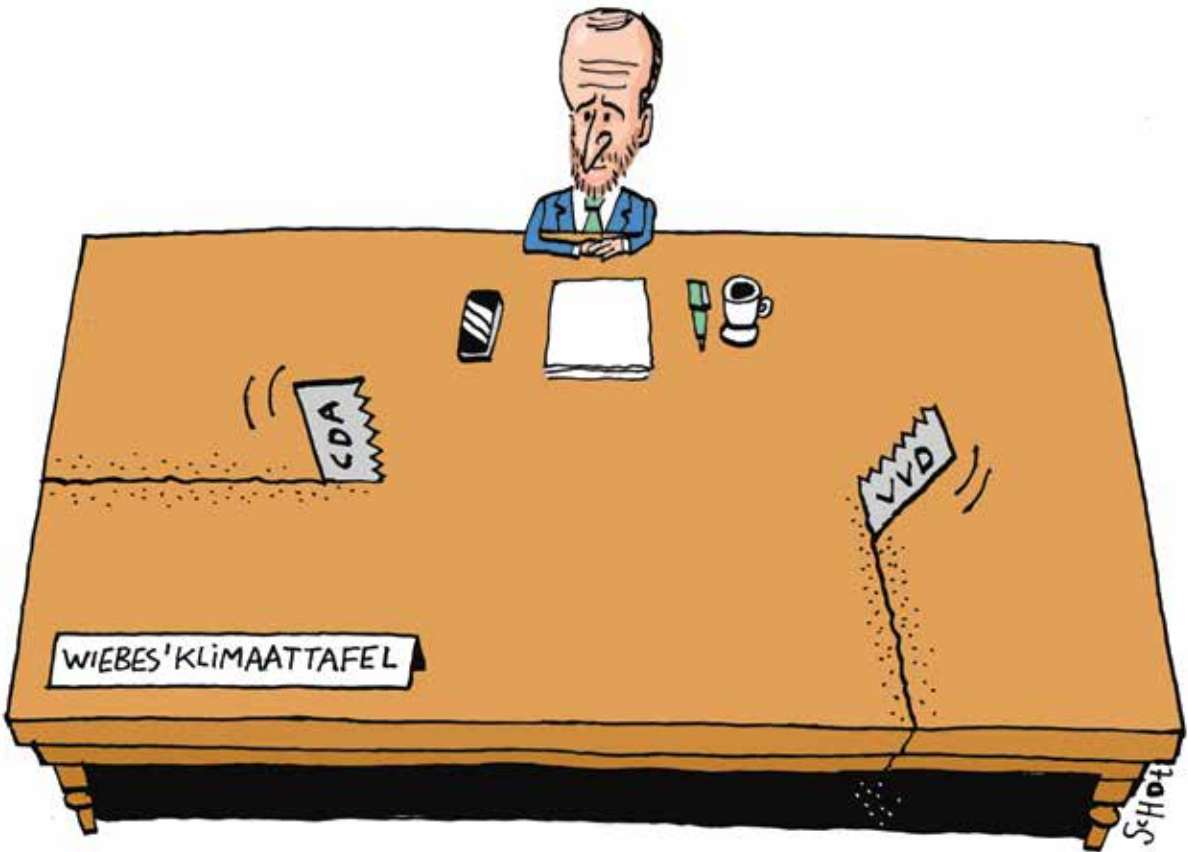
Vond u het protest dan ook geen probleem?
"Nee, want ik ben helemaal voor de vrijheid van meningsuiting. Toch hield ik er een dubbel gevoel aan over. Ik vind het spijtig dat ze na hun actie meteen vertrokken en niet in debat gingen. Dan hadden ze ook inhoudelijk inbreng kunnen hebben."

U heeft de actievoerders daarna uitgenodigd voor een gesprek. Hoe verliep dat?
"Tijdens het gesprek bleek dat we hetzelfde doel voor ogen hebben: de transitie naar een duurzame samenleving. Maar we nemen verschillende rollen in. Ik doe onderzoek naar alternatieve energiebronnen en tracht de vervuiling van fossiele brandstof maximaal te helpen verminderen. Fossielvrij NL wil de urgentie van verandering duidelijk maken. Daar heb ik waardering voor."

Zou u Shell een volgende keer weer uitnodigen?
"Dat zou zomaar kunnen. Maar misschien zou ik er de volgende keer dan wel een bedrijf naast zetten dat wat verder gevorderd is op het gebied van de energietransitie. En natuurlijk Fossielvrij NL zelf." □

"Ik vind het spijtig dat ze na hun actie meteen vertrokken en niet in debat gingen"

Tekst: Rinske Bij Beeld Fossielvrij NL

“Nano moet niet het nieuwe asbest worden”

Nanodeeltjes, ze zitten tegenwoordig overal in: van verf tot tandpasta, van zonnepanelen tot tennisrackets. Maar die superkleine nieuwe deeltjes brengen mogelijk ook nieuwe milieu-problemen met zich mee. Daarom moeten onderzoeksbudgetten deels besteed worden aan veiligheid, vindt hoogleraar toxicologie Martina Vijver. “We kunnen nu nog een probleem voorkomen.”

Tekst Koen Moons Beeld Pépé Smit

Bedrijven en universiteiten ontwikkelen continu nieuwe stoffen en materialen, zonder te weten wat deze betekenen voor mens en milieu. Martina Vijver, die onlangs werd aangesteld als hoogleraar toxicologie aan de Universiteit Leiden, maakt zich zorgen over problemen die nieuwe nanodeeltjes mogelijk gaan veroorzaken. Want problemen – die zijn er al. Vijver ontdekte dat nanodeeltjes kleiner dan vijftig nanometer bij zebravissen door de darmwand heen gaan en zich ophopen op allerlei plekken in het lichaam. Deeltjes van vier nanometer gaan zelfs door de huid heen. En ongeboren watervlooien, die opgroeien in een broedzak bij de moeder, worden al voor de geboorte geheel omringd door plastic nanodeeltjes uit het water dat de moeder door de broedzak laat stromen. Vijver pleit in haar nieuwe functie daarom voor een vooruitziende blik.

Waarom worden eigenlijk overal nanodeeltjes voor gebruikt?
“Deze minuscule deeltjes hebben andere eigenschappen dan dezelfde stof zoals we die normaal tegenkomen. Omdat ze zo klein zijn, zijn ze bijvoorbeeld heel erg geschikt om dingen op te vullen of om een glad oppervlak te maken. Vergelijk het met een gat vullen met grote knikkers of heel kleine glaskorreltjes. Met die tweede gaat dat beter en je krijgt ook een egalere oppervlak. Daarom wordt nanotechnologie gebruikt voor zelfreinigende ramen op hoge gebouwen bijvoorbeeld: daar zit een coating overheen die z   glad is dat er niks aan blijft plakken. Hetzelfde geldt voor water op het vizier van motorhelmen. Daarnaast heeft een stof in de vorm van nanodeeltjes een relatief groot oppervlak. Daardoor is het veel reactiever en is de werking van de stof sterker. Dat wordt bijvoorbeeld gebruikt in medicijnen of pesticiden: je hebt er minder van nodig voor hetzelfde effect.”

Klinkt best efficiënt en duurzaam.
“Toepassingen worden vaak als duurzaam op de markt gebracht, maar de productie kost veel energie. Het is dus maar de vraag hoe duurzaam het is. Maar veel belangrijker is de vraag wat die nanodeeltjes doen als ze in het milieu terechtkomen. We weten daar heel weinig vanaf. Vroeger wisten we bijvoorbeeld precies hoe een stof oploste in water, wat dan de concentratie is en hoeveel er door mensen of dieren wordt opgenomen. Maar bij nanodeeltjes werkt dat anders; die lossen niet op, maar gaan samenklonteren. Dus je krijgt een soort oplossing met vlokken erin. En de opname door organismen gaat ook via een andere route dan moleculen.”

Wat zijn mogelijke risico’s voor het menselijk lichaam?
“We gebruiken die kleine deeltjes om dingen op te vullen, dus dat doen ze ook ongewenst. Op de huid gaan ze in de kleine poriën zitten, in de longen gaan ze in de longblaasjes zitten. En, als het deeltje heel klein is, kan het een membraan penetreren waar stoffen normaal gesproken niet doorheen komen. Het is een wat technisch verhaal, maar door de elektrische lading die bijvoorbeeld metalen hebben, komen metaaldeeltjes normaal gesproken niet door de huid heen. Maar zo’n nanodeeltje komt er w  l doorheen. En als het eenmaal in het lichaam is, laat het daar zijn ionen los. Het lichaam probeert zich te verdedigen, maar moet dat doen op een plek waar die ionen normaal niet komen, dus het duurt langer voor het afweermechanisme ze kan afvoeren. Het is ook bekend dat nanodeeltjes in de vorm van naaldjes snel ontstekingsreacties geven. Maar wat nanodeeltjes verder in ons

lichaam allemaal kunnen aanrichten: we weten er gewoon nog te weinig van. De angst is dat dit het nieuwe asbest wordt. Asbest leek ook zo’n mooi materiaal, dat levens redde omdat het brandvertragend is. Maar als je het afbreekt, komt het in je longen en krijg je kanker. Nanodeeltjes gaan ook overal zitten en wat voor effect hebben ze daar? Veel mensen zijn bang voor een nieuwe asbest-case.”

Voorlopig maar verbieden dan, die nanotechnologie?
“Dat is onmogelijk. Ze zijn allang op de markt. En ik wil de technologie ook helemaal niet tegenhouden, ik ben geen technofob. We hebben in Nederland een Nobelprijswinnaar die nanomachines maakt. Maar er moet wel regelgeving komen, daarvoor hebben we zelfs verplichtingen vanuit de EU. Om zulke regelgeving in te kunnen voeren, moeten we eerst weten wat de effecten van nanodeeltjes van een bepaald materiaal zijn, ten opzichte van de gewone stof. Die kennis – en de wetgeving – moet er over een jaar of twee wel zijn.”

Wat kunnen we nu al doen?
“We weten dat grootte en vorm van het deeltje veel uitmaken. We kunnen producenten

dus adviseren deeltjes groter te maken dan vijftig nanometer, en in een bolvorm in plaats van naaldjes. Maar ze hebben natuurlijk hun eigen producteisen. En het is slechts een advies.”

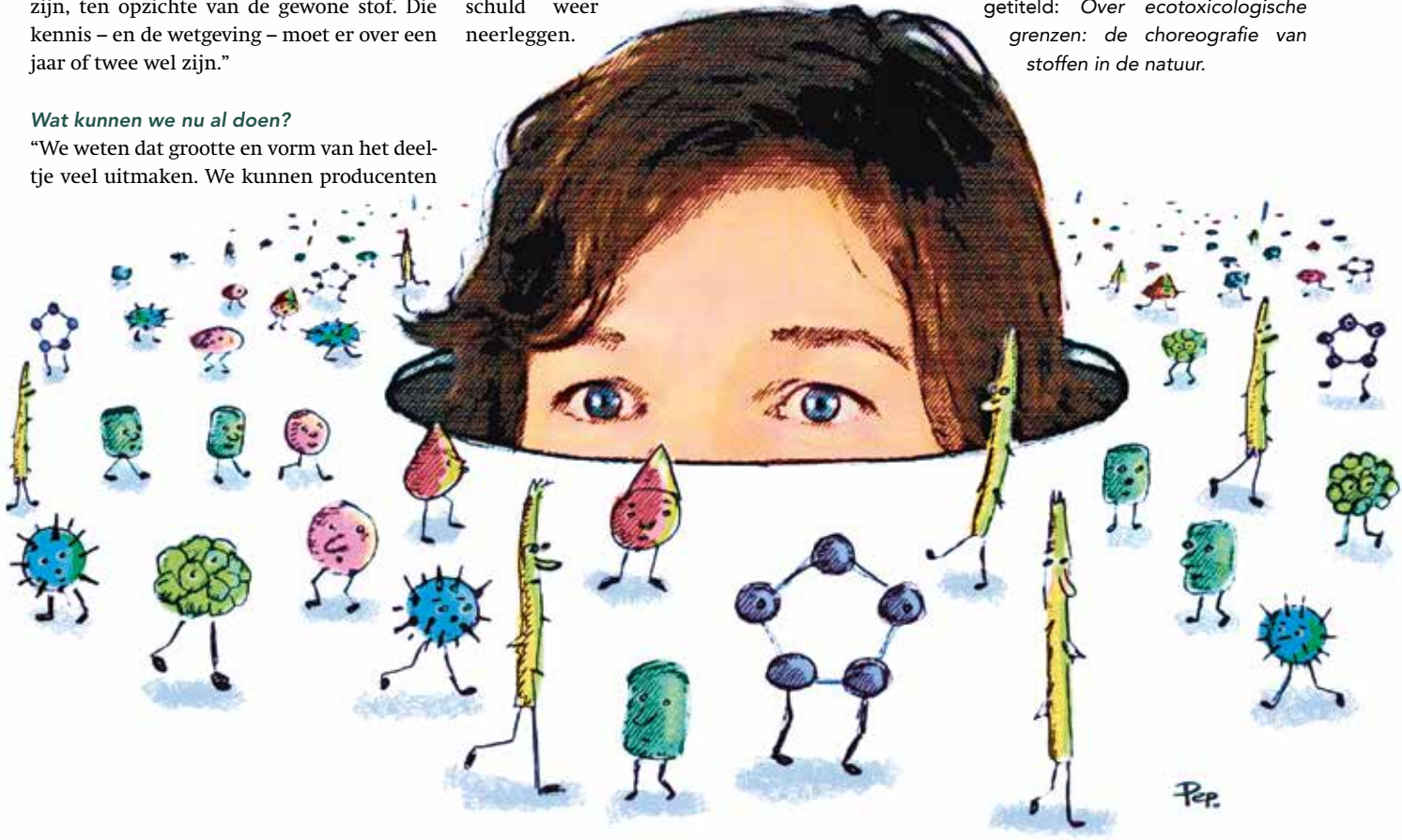
Staat de industrie daar open voor?
“Het is niet zo dat ik bij allerlei producenten aan tafel zit. Wel ben ik betrokken bij twee Europese projecten voor ontwikkeling van zonnepanelen, waarbij de producenten zelf hebben besloten er een toxicoloog bij te halen. Dat zou iedere producent die met nanodeeltjes werkt moeten doen. Hetzelfde geldt voor universiteiten: ook daar worden synthetische stoffen gemaakt. En geen decaan verplicht daarbij om ook even een tox-test te doen! Degene die de stof later produceert, moet daar zelf over nadenken. We hebben allemaal de mond vol van duurzaamheid, dus waarom gebeurt hier niets mee? En dan bedoel ik niet aan tafel zitten met een industrie en daar de schuld weer neerleggen.

Dit is fundamentele; je moet beginnen bij de research en development-afdelingen. Al zou je maar 0,1 procent van je budget uitgeven aan veiligheid, dan kun je al aanzienlijk effect sorteren.   n voorkomen dat onveilige producten op de markt komen.”

Er bovenop zitten dus?
“Ja. Nanodeeltjes worden n   ontwikkeld en daar kunnen we nu invloed op uitoefenen, nog voordat ze in het milieu terechtkomen. Dit is een kans om een milieuramp te voorkomen, in plaats van erachteraan te lopen, zoals bij bestrijdingsmiddelen en plastic. Nu is er een technologie waarmee we als ecotoxicologen echt iets kunnen bijdragen; waarmee we producten *safe by design* kunnen maken, op basis van wetenschappelijk onderzoek.”   

Martina Vijver houdt op 16 november haar oratie voor haar inauguratie als hoogleraar toxicologie aan de Universiteit Leiden, getiteld: *Over ecotoxicologische grenzen: de choreografie van stoffen in de natuur.*

“Iedere producent die met nanodeeltjes werkt zou er een toxicoloog bij moeten halen”

VERENIGD KONINKRIJK

Schaliegas-activisten tot celstraffen veroordeeld

Omdat ze op trucks van schaliegasbedrijf Cuadrilla waren gaan zitten, zijn drie Britse activisten veroordeeld tot vrijheidsstraffen oplopend tot 16 maanden. Ze werden veroordeeld voor verstoring van de openbare orde. Vorig jaar juli beklommen ze de trucks, die op dat moment op weg waren naar de boorlocatie. Sympathisanten wierpen hun voedsel, water en dekens toe, en zo slaagden ze erin om in totaal vier dagen op de trucks te ‘kamperen’ en te voorkomen dat de boorwerkzaamheden begonnen. Tegen de geplande schaliegasboringen vlakbij Black-

pool wordt al jaren geprotesteerd door omwonenden. De veroordeelde actievoerders worden gesteund door steungroep Frack Free Four Supporters. Via de website van de steungroep wordt opgeroepen de gevangenen te schrijven en wordt geld ingezameld om hen te steunen tijdens en na hun detentie. In dezelfde week van het vonnis tegen de activisten wilde Cuadrilla alsnog beginnen met de boringen, maar een rechter stak daar een stokje voor. Cuadrilla moet een rechtszaak die nog in Londen loopt eerst afwachten.

VERENIGD KONINKRIJK

Muggen verspreiden microplastics

Britse onderzoekers hebben ontdekt dat minuscule stukjes plastic die door muggenlarven worden opgegeten, ook in volwassen muggen zijn terug te vinden. Daardoor komen de microplastics waarschijnlijk terecht in vogels en andere dieren die de muggen op hun menu hebben staan. Om zich vervolgens verder in de voedselketen te verspreiden, doordat vogels op hun beurt ook weer worden opgegeten. De onderzoekers hebben dit vastgesteld door de larven en muggen in het laboratorium te bestuderen, maar achten het heel waarschijnlijk dat dit scenario zich in de natuur ook al voordoet. Mircoplastics zijn wereldwijd in zeeën en andere wateren te vinden. Ze komen van synthetische kleding en autobanden, maar ook van andere producten zoals contactlenzen. “Dit is een gigantisch probleem. De plastics die al in het milieu zijn beland, zullen daar nog heel, heel lang blijven,” zegt onderzoeksleider Amanda Callaghan op **Phys.org**.

Nederland: Milieu-organisaties laten niks heel van actieplan ‘slim en duurzaam’ van de luchtvaartsector +++ **Stichting de Noordzee** zet stekelroggen uit als proef voor soorten die versterking nodig hebben +++ **De Koninklijke Bond Oranjeverenigingen** is overstag en vindt het voortaan onwenselijk om ballonnen op te laten tijdens Koningsdagfestiviteiten +++ **België:** Sodastream krijgt gelijk van rechter in zaak die Coca-Cola, Nestlé en Danone aanspanden vanwege anti-wegwerpplasticcampagne van Sodastream; die zou ‘vernederend voor consumenten van plastic’ zijn +++ **Europa:** EU landen subsidiëren olie, kolen en gas met 58 miljard euro, blijkt uit onderzoek van Greenpeace +++ **Tanzania:** Visvangsten nabij de kust worden kleiner en riffen worden vernietigd door vispraktijken met explosieven +++ **Vietnam:** Houtmaffia

NEPAL

Verdubbeling aantal tijgers

Volgens de laatste schattingen leven er in Nepal 235 tijgers in het wild. Dat is bijna twee keer zoveel als in 2009. Nepal heeft een uitgebreid beschermingsprogramma voor de tijgers. De laatste schattingen werden op uitgebreid veldonderzoek gebaseerd. “Elke tijger telt, zowel voor Nepal als voor de wereld”, zegt Ghana Gurung van WWF Nepal in een persverklaring. “We moeten voor blijvende bescherming zorgen, en voor grote aaneengesloten leefgebieden, om het voortbestaan van deze soort op de lange termijn zeker te stellen.”

FRANKRIJK

Autobandenrif bij Cannes ontmanteld

De Franse overheid haalt samen met autobandenfabrikant Michelin zo’n 25.000 oude autobanden uit zee bij Cannes. De banden werden in de jaren 80 in zee gestort met het idee dat de afvalopslag een leuk rif zou vormen voor het zeeleven, en de biodiversiteit ten goede zou komen. Uit onderzoeken bleek echter dat de plek met zware metalen en andere giftige stoffen vervuild raakte en dat vissen het rif juist meden. Toen ook nog eens bleek dat de banden mogelijk in kleine stukjes uiteen zouden vallen en zo nog meer milieuschade zouden veroorzaken, werd tot de bergingsoperatie besloten. Die zal duren tot in het komende jaar en meer dan een miljoen euro kosten.

Foto: Wikimedia/Björn Schulz CC-by-sa

WERELD

Afvalberg groeit harder dan bevolking

De Wereldbank waarschuwt dat de mondiale afvalberg in 2020 maar liefst 70 procent groter zal zijn dan nu. De afvalproductie neemt sneller toe dan de wereldbevolking groeit. Als er niet wordt ingegrepen, produceren we straks met zijn allen 3,4 miljard ton afval per jaar. Dat is evenveel als 34 miljoen volgestouwde vuilniswagens. Rijke landen produceren op dit moment het meeste afval. Een zesde van de wereldbevolking produceert een derde van al het afval. De toename van de afvalstroom wordt vooral verwacht in ontwikkelingslanden waar verstedelijking plaatsvindt. Plastic vormt daarbij het grootste probleem.

NEDERLAND

Geen geld van verzekeraar Aegon meer in palmolie

Aegon belegt niet langer in palmolie. Het is hiermee, na ASR, de tweede grote Nederlandse verzekeraar die geen geld meer in de palmolie-industrie steekt. “De afgelopen vijftien jaar is de palmoliesector onvoldoende in staat gebleken om de situatie te verbeteren en bestaande regels te handhaven en te

sanctioneren”, schrijft Aegon in een verklaring. Rolf Schipper, campagneleider bij Milieudefensie, reageert verheugd: “Steeds meer financiële instellingen sluiten de palmolie-industrie uit. Dat is goed nieuws. Want het dichtdraaien van de geldkraan is de enige

taal die deze verwoestende industrie verstaat. Dat heeft twintig jaar aan wanpraktijken wel duidelijk gemaakt. Hoog tijd dat nu ook andere grote financiers van palmolie, zoals ABN AMRO, Rabobank en ING, hun geld terugtrekken.”

haalt bossen Cambodja leeg nu Vietnamese bossen beschermd zijn +++ **Indonesië:** Palmolieraffinaderij van Wilmar geblokkeerd door Greenpeace, gesteund door Indonesische rockband die optreedt op dak van palmolie-opslagtank +++ **Australië:** Maules Creek kolenmijn gebruikt illegaal grote hoeveelheden oppervlaktewater, volgens milieu-activisten. Mijnbouwbedrijf Whitehaven Coal stelt dat het legaal opereert +++ **Argentinië:** Noorse zalmkwekers willen na Chileense kwekerijen nu ook in Argentijnse wateren zalm gaan kweken, tot grote zorg van milieu-organisaties +++

Wat Nederland doet voor Mozambikaans gas

De Nederlandse overheid biedt Mozambique ontwikkelingshulp, maar wil ook bedrijven als Shell en Heineken laten profiteren van de aanwezige gasvelden en de verwachte gas boom. Met een beroep op de Wet openbaarheid bestuur verkregen documenten tonen een diplomatieke lobby – waaronder een innige samenwerking met Shell – waarbij economische belangen vaak voorop lijken te staan.

Tekst Platform Authentieke Journalistiek Beeld Jilles Mast

Shell is de Nederlandse ambassade in hoofdstad Maputo, Mozambique enorm dankbaar. 'Uw toewijding aan handel en investeringskansen in Mozambique is van onmeetbare waarde geweest voor onze activiteiten en de toekomst van ons project', schrijft Shell in haar bedankbrief op de avond voor Sinterklaas, 4 december 2015, aan ambassadrice Pascale Grotenhuis.

In 2011 werd er voor de noordelijke kust van het straatarme Mozambique een gigantisch gasveld ontdekt. De Nederlandse ambassade maakt, zo blijkt uit de via de Wob verkregen documenten, al jaren goede reclame voor Shell bij de Mozambikaanse overheid. Dat is belangrijk voor Shell, want zij doet in 2016 mee aan een openbare aanbesteding voor de bouw van een GTL-fabriek voor het omzetten van gas in diesel (*gas to liquid*), een megaproject van zo'n vijf miljard dollar.

Meer dan reclame

Maar de Nederlandse overheid is voor Shell meer dan een reclamezuil richting de Mozambikaanse ambtenarij. Ze is ook bereid om, tijdens handelsmissies en staatsbezoeken, druk uit te oefenen op de Mozambikaanse overheid om een belastingverdrag met Nederland

te tekenen. Dit is niet alleen een wens van Shell. Het bredere Nederlandse bedrijfsleven, waaronder ook Heineken, Heerema en VNO/NCW, 'heeft meerdere malen zijn belangen voor een belastingverdrag tussen Mozambique en Nederland aangekaart', blijkt uit een e-mailuitwisseling met de ambassade uit 2017.

Een GTL-fabriek van Shell? Belastingverdragen? Het valt niet direct te rijmen met de ontwikkelingsrelatie die Nederland met Mozambique heeft en de Milleniumdoelen die in Mozambique nog lang niet zijn gehaald. Shell heeft geen al te beste reputatie qua duurzame ontwikkeling. Belastingverdragen op hun beurt blijken belastinginkomsten van ontwikkelingslanden naar rijkere landen te verschuiven. De Nederlandse belastingverdragen zijn extra berucht omdat ze belastingontduiking faciliteren. Omdat Mozambique naast de bestaande grote uitdagingen op armoedegebied gebukt gaat onder een schulden crisis, kan het land iedere belastingcent goed gebruiken.

Schuldenfraude

Het grote enthousiasme vanuit Nederland voor een bilateraal belastingverdrag is, juist nu, vanuit ontwikkelingsperspectief dubieus.

Mozambique gaat gebukt onder 'het grootste financiële schandaal in het bestaan van de Mozambikaanse staat', in de woorden van het Center for Public Integrity (CIP), een grote anti-corruptie ngo in Mozambique. En een in Nederland gevestigd bedrijf speelt hierbij een centrale rol.

Drie Mozambikaanse overheidsbedrijven zijn met waardeloze bedrijfsplannen voor 2,25 miljard dollar aan leningen aangegaan, blijkt in 2016. Mét staatsgaranties, zonder medeweten van het Mozambikaanse parlement. De overheid belandt erdoor in een schulden crisis en internationale donoren, waaronder Nederland, schorten hun hulp tijdelijk op. Eén van de drie bedrijven, het vissersbedrijf Ematum BV., blijkt gevestigd te zijn in Nederland bij het trustkantoor TMF aan de Amsterdamse Zuidas. De gigantische fraudezaak lijkt voor Nederland geen reden voor terughoudendheid in haar lobby voor het bilaterale belastingverdrag. Integendeel: de Nederlandse overheid ziet geen tegenstrijdigheid, maar wederzijds profijt. □

Is 'wederzijds profijt' daadwerkelijk het doel, of verliest Nederland door de gaskoorts haar ontwikkelingsdoelen uit het oog? Lees verder op: <https://downtoearthmagazine.nl/nederland-gaskoorts-ontwikkelingsdoelen-mozambique>

Het afgelopen half jaar heeft het Platform Authentieke Journalistiek zich op de ontwikkeling van Mozambique's gasvelden gestort. In verschillende artikelen wordt onderzocht of de Mozambikaanse bevolking als geheel kan profiteren van de komst van de gasindustrie, en hoe de Nederlandse overheid probeert het Nederlandse bedrijfsleven mee te laten verdienen aan Mozambique's nieuwe rijkdom.

Commentaar

Een mensen-mens

Het is onderhand een *running gag* geworden. Als we artikelen maken waarin mensen centraal staan, roept er iemand (of ikzelf), dat ik me er maar niet mee moet bemoeien. Want ik hou niet van mensen.

Nu is dat wel waar. Je zult mij niet vinden op een drukke zaterdagmarkt, of op Koningsdag in de stad, en tegen verjaardagsfeestjes zie ik vaak op. Demonstraties zijn, helaas, sorry, ook echt niet mijn ding. En ik kan me nog levendig een veerboottocht herinneren van Terschelling naar Harlingen, waar elk hoekje en gaatje zo grondig bezet was met luid pratende mensen, dat ik uit pure ellende de reis maar doorbracht op dat ene lege bankje aan de windkant van de boot. Het was koud. Af en toe regende het. Alles beter dan de chaos binnen. Nee, ik ben geen mensen-mens.

Tegelijkertijd is het ook níet waar. Want het mooiste van mijn werk vind ik dat op het oog gewone mensen bijzondere verhalen met zich meedragen. Hoe magisch is het eigenlijk, dat een willekeurig persoon zo'n verschil blijkt te kunnen maken. Eén persoon geeft niet op, bijt zich ergens in vast, en de bal gaat rollen.

Iris Eva (p.37), die ondanks tegenwerking van de woningcorporatie haar huis aardgasvrij maakte en vervolgens werd uitgeroepen tot voorbeeld, is zo iemand. Adriaan ter Huurne (p.28), de brandweerofficier die het fenomeen 'handcrew' naar Nederland bracht waardoor we nu natuurbranden veel beter kunnen bestrijden, is zo iemand. Alies Fernhout, de hoofdpersoon van ons verhaal over biologische zorgboerderij De Boterbloem (p.22), is zo iemand.

Verhalen zoals die van Alies – voor ons de eerste keer dat wij 'verhalende' journalistiek publiceren – zijn misschien wel mijn favoriete genre. Natuurlijk is het een illusie te denken dat zij alleen werkt. Integendeel. Iedereen die meedoet, heeft zo'n verhaal. Maar je zoomt in op wat één persoon doet, denkt en voelt. Daardoor voel je verbondenheid. En een vreemd soort vertrouwen, dat ook wat jij zelf doet, ergens in het grote geheel toch uitmaakt.

Ons stuk over overbevolking (p.32) onderzoekt of minder mensen een beter idee is. Ook al word ik er gek van dat waar je ook bent, er altijd andere mensen zijn, één ding vind ik een geruststellende gedachte. Daartussen zitten nog meer Aliesen, Adriaans en Irissen. Al heten ze dan misschien James, Joan en Oslan (p.14). En misschien maken wij zelf ook ooit het verschil. Mensen-mens of niet.

Annemarie Opmeer, hoofdredacteur

Voor onze smeuiige pindakaas en zachte zeep wordt in Liberia, Indonesië en Oeganda het regenwoud gekapt. Activisten uit deze landen waren in Nederland om banken aan te spreken op hun betrokkenheid en te vertellen over hun werk. “We zijn continu waakzaam. Alles wat je doet kan gevolgen hebben voor je eigen veiligheid.”

Tekst Ronella Bleijenburg

Beeld Mirjam van der Linden

Palmolie, een grensoverschrijdend probleem

Mede gefinancierd door drie Nederlandse banken kunnen palmolie-bedrijven in met name Azië en Afrika ongestoord hun gang gaan met landroof, mensenrechtenschendingen en de kap van regenwoud. Milieudefensie schreef er het zwartboek *Draw the line* over. De presentatie daarvan was begin juli. Een aantal leden van Friends of the Earth International was toen in Nederland, om de Nederlandse banken aan te spreken op hun duistere investeringen. Wij spraken drie activisten uit Liberia, Oeganda en Indonesië over de wantoestanden in hun land, de bedreigingen die zij ontvangen en hun boodschap aan de Nederlandse banken. □

Oslan Purba is campagneleider van Friends of the Earth Indonesië, WALHI, één van de grootste en oudste Indonesische milieuorganisaties. Indonesië is ’s werelds grootste producent van palmolie en dat heeft verregaande consequenties voor de regenwouden. “Elke seconde gaat er een stuk woud ter grootte van drie voetbalvelden verloren. Er is een moratorium op de kap van primair regenwoud voor de aanleg van plantages, maar de palmoliesector trekt zich daar niets van aan. Inmiddels is meer dan de helft van het oerwoud in Indonesië verdwenen en elke kaalslag betekent meer armoede voor de Indonesische bevolking. Europa werkt daar aan mee.”

Purba werkt sinds 2011 voor WALHI, in Jakarta. Daarvoor werkte hij bij de mensenrechtenorganisatie Kontra, een organisatie die werd opgericht door de bekende mensenrechtenactivist Munir Said Thalib. Thalib werd in 2004 tijdens een vlucht van Jakarta naar Amsterdam vergiftigd, en overleed. Hij is Purba’s grote inspiratiebron én de reden waarom hij niet boos is. “Munir heeft ons geleerd om onze emoties onder controle te houden. Als we opgaan in boosheid, verliezen we onze ratio. En dat leidt alleen maar tot meer strijd, boosheid en slachtoffers.”

Lange weg

Het heeft Purba heel wat jaren gekost om die boosheid onder controle te krijgen en te houden. Inmiddels heeft de boosheid plaatsgemaakt voor bezorgdheid om de veiligheid van hemzelf, zijn gezin en zijn collega’s. “We zijn ons continu bewust van de gevaren en de bedreigingen. We zijn doorlopend op onze hoede. Ik plaats nooit privéfoto’s op social media. Met mijn vrouw heb ik de afspraak dat ik haar op de hoogte houd van waar ik ben en met wie. Soms wordt mijn vrouw gebeld en dan vertelt iemand haar dat ik haar bedrieg met een ander. Zij weet dan dat dat niet waar is. Maar het kan vele malen erger. Eén van mijn vrienden is blind geworden doordat hij een steen in zijn

Oslan Purba

Friends of the Earth Indonesia

“Zo gaat dat in ons land”

gezicht gegooid kreeg en een ander is – volgens de politie – omgekomen bij een motorongeluk. Wij weten wel beter.” Er zijn ook successen. De Indonesische overheid beheert ongeveer 70 procent van alle bossen in het land. WALHI is een van de grondleggers van het nieuwe Indonesische beleid, ingevoerd in 2011, om het beheer van 12,7 miljoen hectare bosgebied over te dragen aan lokale gemeenschappen. “Het was een lange weg om de overheid ervan te overtuigen dat dit bijdraagt aan duurzamer bosbeheer. De implementatie van dit beleid

is zo mogelijk een nog langere weg. Je moet je voorstellen dat er zo’n 9000 dorpjes in dat gebied zijn. Alleen al vorig jaar leverde dit besluit 121 conflicten op.” Nog maar 1,8 miljoen hectare is nu overgedragen aan de lokale gemeenschap, en het Indonesische Ministerie van Milieu en Bosbouw heeft de voorgenomen 12,7 miljoen teruggebracht naar 4 miljoen. “Op die manier lijkt het behaalde resultaat van 1,8 miljoen een groter succes”, verzucht Purba; ineens is al bijna de helft van het doel bereikt. “Zo gaat dat in ons land.” □

“Elke kaalslag betekent meer armoede voor de Indonesische bevolking. Europa werkt daar aan mee”

Bosbranden en palmolie

WALHI – voluit Wahana Lingkungan Hidup Indonesia, (Indonesisch Forum voor het Milieu) – is een collectief van meer dan 479 ngo’s and 156 individuen verspreid over de archipel. WALHI ondersteunt gemeenschappen bij agrarische conflicten. Daarmee wil zij inheemse culturen en hun zeggenschap over en toegang tot natuurlijke hulpbronnen beschermen.

Veruit het grootste probleem zijn de palmolieplantages. De bosbranden die elk jaar enorme stukken bos verwoesten, aangestoken om land klaar te maken voor plantages, hullen het land wekenlang in de rook en veroorzaken ernstige schade aan het milieu en de gezondheid. Veel plantages worden bovendien op drooggelegde veengronden aangelegd, waardoor grote hoeveelheden broeikasgas vrijkomen. ➔

Joan Akiiza

Friends of the Earth Uganda

“Elk handelen heeft effect”

In het Oost-Afrikaanse Oeganda is de palmoliesector nog niet zo groot, maar er staat een flinke uitbreiding op stapel. Die gaat gepaard met een steeds stringenter beleid van de overheid tegenover milieuorganisaties. Joan Akiiza is campagneleider van NAPE Friends of the Earth Oeganda. Tijdens haar studie rechten raakte Akiiza betrokken bij het werk van NAPE op Kalangala, een district op het eiland Bugala in het Victoriameer. Op Kalangala worden boeren gedwongen hun land af te staan aan palmolieproducenten. Een gedegen informatievoorziening vanuit de producenten over de rechten van boeren, bleef uit. Zo ook de beloofde financiële compensaties. “Dat betekent dat ze geen inkomstenbron meer hebben en dus geen eten, geen pensioen en geen toekomstperspectief. Ik wil voor deze boeren opkomen.”

Moed om door te gaan

Na de afronding van haar rechtenstudie kon Akiiza maar één plek bedenken waar ze wilde werken: NAPE. Ze werkt er sinds 2016 fulltime, onder andere aan de rechtszaak die

NAPE samen met de gedupeerde boeren in Kalangala aanspande tegen palmolieproducent Opol. Een succes: een belangrijke investeerder in Opol (de Wereldbank) erkende dat er landroof had plaatsgevonden. De lokale bevolking moest worden gecompenseerd en de overheid moest de landrechten van lokale boeren erkennen. “Die successen geven ons moed om door te gaan”, zegt Akiiza. En dat is nodig, vooral nu het beleid van de Oegandese overheid alsmaar restrictiever wordt. Het wordt de milieuorganisaties steeds moeilijker gemaakt hun werk te doen. Zo is er een zogenaamde ngo-wet die voorziet in vergaand toezicht en vergaande inspectie van de overheid op ngo’s. Ook schept de wet ruimte voor strafrechtelijke sancties en zelfs het ontbinden van de betreffende organisatie. Die wet hangt als een zwaard van Damocles

Mabira en Bujagali

NAPE, de National Association of Professional Environmentalists, zet zich in voor duurzaam en verantwoord omgaan met natuurlijke hulpbronnen. Zij strijden tegen landroof voor palmolie en CO₂-compensatiebossen en tegen oliewinning. Ze maken zich hard voor waterrechten, een betere omgang met chemicaliën en het herstellen van ecosystemen. NAPE en collega-organisaties voerden onder de naam Save Mabira Crusade meerdere malen actie tegen ontbossing van een derde van het Mabira bosreservaat voor suikerrietplantages. Een massademonstratie in 2007 werd met geweld neergeslagen, waarbij drie mensen omkwamen. De weerstand zorgde desondanks voor uitstel van het plan. De Bujagali dam was het doelwit van een andere grote campagne. Het plan voor deze waterkrachtcentrale, in de Nijl bij de Bujagali watervallen, werd ondanks een scala aan problemen goedgekeurd door de Wereldbank. Dankzij protest werd het plan vijf jaar stilgelegd en trok de eerste bouwer zich terug. Uiteindelijk is de dam, ondanks vier inspecties door verschillende financiële instituten, in 2012 toch afgebouwd. Tegen veel te hoge kosten en met de voorziene problemen als gevolg.

boven het hoofd van de medewerkers van NAPE. “We zijn continu waakzaam; alles wat je doet kan gevolgen hebben voor je eigen veiligheid en voor het voortbestaan van NAPE. Vorig jaar zijn we het veld ingegaan en hebben we met GPS-mapping landgrenzen in kaart gebracht om ontbossing te onderzoeken. Dat deden we samen met lokale autoriteiten, om onze veiligheid te waarborgen.” Akiiza neemt de risico’s voor lief. “Sinds ik voor NAPE werk en het vernietigende effect van de palmolieindustrie elke dag weer zie, begrijp ik dat dit over iets groters gaat dan alleen mijn eigen stukje aarde. Iedereen heeft daar zijn verantwoordelijkheid in; elk handelen heeft effect. Het handelen van de palmoliesector is destructief. Ik hoop dat mijn handelen een positief effect op de wereld en de mensenrechten heeft. Dat wil ik de Nederlandse bevolking ook meegeven. Maak de juiste keuze. Kies niet voor een bank die investeert in palmolie en betrokken is bij de misstanden in ons land.”

“Alles wat je doet kan gevolgen hebben voor je eigen veiligheid en voor het voortbestaan van NAPE”

“Het gaat om mijn land, mijn landgenoten, mijn familie”

Ik kan het niet vaak genoeg herhalen: wat houdt ontwikkeling in als je het land afpakt van de boeren? Als je de regenwouden waarvan de mensen voor hun levensonderhoud afhankelijk zijn, vernietigt?” James Otto is coördinator van het bedrijven- en mensenrechtenprogramma bij het Sustainable Development Institute (SDI), de Friends of the Earth groep in Liberia. “Ik zie het verband niet. Het enige dat ik zie is verwoest regenwoud en geruïneerde families.” Liberia is één van de armste landen ter wereld. De overheid steunt er vooral grote palmoliebedrijven. Liberia is een klein land, maar er zijn wel vier grote, internationale palmoliebedrijven actief. Meer dan 10 procent van het land is in handen van plantagebedrijven. Nog eens 17 procent is in handen van buitenlandse investeerders. “Wat blijft er dan nog over voor bos en voor het produceren van voedsel voor de eigen bevolking?” Otto werkt al jaren aan het ondersteunen van de lokale bevolking, die zich verzet tegen grote bedrijven. Hij praat gepassioneerd over de wantoestanden. “De palmoliebedrijven pakken niet alleen land af, maar ook een menswaardig bestaan. Vervolgens

worden de gemeenschappen die daartegen protesteren bestempeld als opstandelingen. Als actievoerders die het opnemen voor die bevolkingsgroepen, worden wij afgeschilderd als terroristen die tegen de economische ontwikkeling van hun land zijn. Een vriend van mij werd opgepakt en vermoord in de gevangenis. Een andere vriend ontvangt dagelijks bedreigingen. En dan nog krijg ik regelmatig de vraag waarom ik me opwind als ik hierover praat. Kom maar naar mijn land, zeg ik dan. Kom maar kijken hoe het vernietigd wordt. Kijk naar de onmacht van de boeren.”

Landrechten

Al in 2012 diende SDI een klacht in bij de Roundtable on Sustainable Palm Oil (RSPO), omdat Liberia’s grootste palmolieproducent Golden Veroleum Liberia (GVL) landrechten blijft schenden en gebruik maakt van dwang en intimidatie. “De RSPO gaf daarop aan dat GVL moet stoppen met het ontwikkelen van land zonder instemming van de lokale bevolking. Maar ze gaan gewoon door.” Daarom ligt een deel van de oplossing in een sterke Land Rights Act, vindt Otto. Deze wet, die nog op goedkeuring wacht van de over-

heid, moet ervoor zorgen dat landrechten van de lokale bevolking worden vastgelegd én gerespecteerd. “Alleen dan zal de landroof en destructie van bossen en akkers stoppen.” Een internationale aanpak van het probleem is ook hard nodig, zegt Otto, want Europa is een van de grootste afnemers van palmolie. “De bedrijven die zich hier vestigen, worden direct of indirect gefinancierd door Europese banken en pensioenfondsen uit de Verenigde Staten. Europeanen en Amerikanen moeten deze investeerders duidelijk maken dat ze niet willen dat met hun geld misstanden worden gefinancierd. Dat is onze grootste uitdaging: de Europese banken zo ver zien te krijgen dat ze hun investeringsbeleid heroverwegen.” “Of ik boos ben? Als ik in het rijke Europa zou wonen en geld op een rekening zou hebben staan bij een bank die hierin investeert, dan zou ik pas echt boos zijn. Vanuit mijn positie probeer ik vooral onze bevolking te ondersteunen. Ze te leren dat ze voor zichzelf mogen opkomen, ze mee te geven hoe belangrijk de natuur is en ze kansen en mogelijkheden te geven die ik vroeger zelf niet had. Het gaat niet om mij. Het gaat om mijn land, mijn landgenoten, mijn familie.”

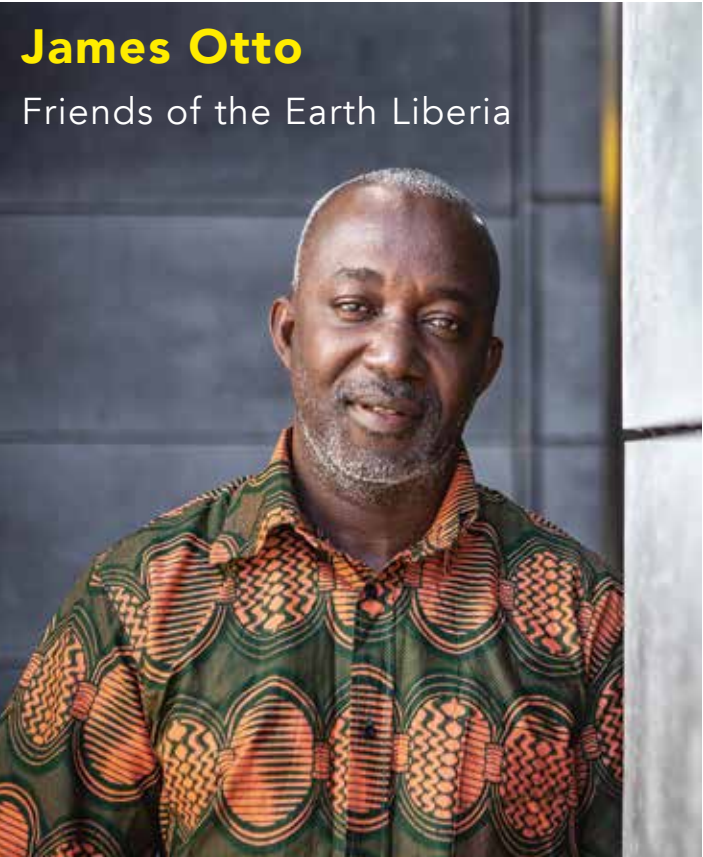
“Als ik in het rijke Europa zou wonen en geld op een rekening zou hebben staan bij een bank die hierin investeert, dan zou ik pas echt boos zijn”

TIMBY en Silas

Het Sustainable Development Institute (SDI) houdt zich bezig met het versterken van kennis en rechten van lokale gemeenschappen en het beschermen van gemeenschappelijk land en bos. Daarnaast controleert zij de uitvoering van verschillende duurzaamheidsprogramma’s. SDI verleende ook hulp tijdens de uitbraak van ebola. SDI-directeur Silas Siakor wist, met behulp van vrijwilligers die in de havens verscheepte ladingen bekeken, bewijsmateriaal te verzamelen dat president Charles Taylor illegaal gekapt hout gebruikte om zijn burgeroorlog te financieren. De VN Veiligheidsraad legde daardoor een ban op de export van Liberiaans hout. Siakor kreeg hiervoor in 2006 de Goldman Environmental Prize. Nu heeft hij een smartphone app laten ontwikkelen waarmee gemeenschappen zelf illegale houtkap kunnen rapporteren, genaamd TIMBY, This Is My Back Yard. In 2017 werd een documentaire over gemaakt: *Silas*.

James Otto

Friends of the Earth Liberia

Hout stoken is het nieuwe roken

Nederland moet in rap tempo gasvrij gaan wonen. Gelukkig zijn er subsidieregelingen voor duurzame energie. Een van de dingen waar je een vergoeding voor kunt krijgen, is een pelletkachel. Houtrook is echter behoorlijk ongezond. En is het wel echt zo duurzaam?

Tekst Annemarie Opmeer Beeld Shutterstock

In de zomer stoken mensen graag buiten een vuurtje, in de winter gaat binnen op veel plekken de houtkachel aan. Maar de traditionele kachel of vuurkorf krijgt steeds meer kritiek. Houtrook is ongezond en stoken is asociaal, klagen mensen die ernaast wonen. Het is ook onnodig, want er zijn schonere manieren om je huis te verwarmen. Zoals met gas. Maar gaan we niet binnenkort allemaal gasvrij wonen? Daar moet iets voor in de plaats komen.

Voor het omschakelen naar duurzame energie is er de stimuleringsregeling voor duurzame energie, ISDE. Die vergoedt de aanschaf van verantwoorde verwarmingsapparaten als zonneboilers en warmtepompen. Wat ook onder de regeling valt: biomassaketels, die houtsnippers verstoppen, en zogenaamde pelletkachels, die branden op korrels geperst hout: ‘pellets’. En laten – alle warmtepompen ten spijt – die pelletkachels onder subsidieaanvragers nu veruit het populairst zijn. Ze zijn dan ook een stuk goedkoper. Wordt dit een probleem voor de luchtkwaliteit? En is het wel beter voor het klimaat?

Ongezond

Houtrook is een gevoelig onderwerp. Mensen die er last van hebben, voelen zich niet

serieus genomen, ook al hebben zij soms ernstige longaandoeningen. Het is nog geen gemeengoed om hout stoken te bekritisieren. Ook wij hadden op de consumentenpagina van *Down to Earth* zes tips voor gezondere lucht, en één daarvan was het vervangen van je houtkachel door een pelletkachel. Pelletkachels zijn gesloten systemen; ze worden automatisch gestookt. Je gooit er dus niet naar eigen inzicht een blokje op. Zo wordt de verbranding veel schoner. Er kwam veel commentaar op. “Eigenlijk had je dit niet moeten schrijven”, zegt ook Trinette Janssen direct als we haar spreken. Janssen – ze woont toevallig in gasprovincie Groningen – is betrokken bij de Werkgroep Houtstook-vrij. “Mensen moeten gewoon helemaal geen hout stoken. Het is ontzettend ongezond.” Rapporten tonen inderdaad veel schadelijke stoffen in houtrook: benzeen, koolmonoxide, fijnstof, ultrafijnstof en meer. Dit betreft de gewone houtkachel. “Mensen kunnen daar hout van dubieuze afkomst in opstoken. Maar ook netjes stoken met schoon brandhout is ongezond. Ook als je het niet ruikt,” zegt Janssen. Zij vindt pelletkachels uiteindelijk geen oplossing. “Die zijn nieuw voor ons. Maar ook daar komen nu langzaam klachten over binnen.”

Vorig jaar zomer diende de werkgroep een motie in tijdens de algemene ledenvergade-

ring van Vereniging Milieudefensie om meer met dit onderwerp te doen. Ze zijn niet de enigen die zich druk maken om de gevolgen van houtrook, zo laten diverse onderzoeken van het CBS, van Motivaction en een enquête in opdracht van RTL Nieuws zien. Toch hebben slachtoffers momenteel maar weinig mogelijkheden om zich te beschermen.

Platform Houtrook en Gezondheid

Klachten over houtrook komen voornamelijk bij gemeenten of de GGD terecht. Maar die weten niet hoe ze ermee om moeten gaan. Het Rijk nam in 2014 daarom samen met het Longfonds, kennisinstituten, gemeenten, GGD’s, burgergroeperingen en de Stichting Nederlandse Kachel- en Haardenbranche het initiatief tot de oprichting van het Platform Houtrook en Gezondheid. Dat moet gemeenten, GGD’s en particulieren helpen overlast en gezondheidsschade tegen te gaan. Er zou een voorlichtingsfilmpje komen, dat vooralsnog uitblijft. Het platform maakte wel een toolkit met tips, maar die lost niet veel op. Dat kan ook niet anders, omdat concrete regelgeving ontbreekt.

Bibi Krot van advocatenkantoor voor omgevingsrecht HABITAT, beaamt dat het juridisch gezien moeilijk is iets te doen. HABITAT is deelnemer aan het platform en stelde een overzicht samen van de regelgeving en rechtspraak: *Wat te doen tegen overlast van houtstook door particulieren*. Het overzicht stamt uit 2010. Krot bevestigt dat er in de tussentijd nog weinig veranderd is. “Het document is nog vrij actueel, helaas.”

Net als de toolkit, somt het de mogelijkheden op voor gemeenten: bemiddeling en

voorlichting. Het bouwbesluit stelt dat hinder veroorzaken en op schadelijke wijze rook verspreiden verboden is. Maar in de juridische praktijk valt het tegen. Een van de redenen is dat, ondanks dat het over gezondheidsrisico’s gaat, houtrook juridisch vaak als ‘hinder’ wordt behandeld. “Er is momenteel geen vastgestelde norm voor blootstelling aan houtrook, dus dan kun je met meetresultaten ook niet veel. ‘Hinder’ is een lastig begrip, want het is subjectief. Hoe bepaal je wat ‘acceptabel’ is?” HABITAT is nu bezig met een nieuwe strategie. “Er zijn wel normen vastgesteld voor hinder door bedrijven. Momenteel leggen we in een aantal procedures aan de rechter voor of die ook voor particulieren kunnen worden gebruikt. Als de hinder even groot is, waarom zou er dan onderscheid worden gemaakt?”

Normering

Met komst van de nieuwe Omgevingswet in 2019 ligt het houtrookprobleem geheel bij de gemeenten, en die maken zich zorgen.

Gemeenten Amersfoort en Leeuwarden drongen er daarom al in 2016 bij de Vereniging Nederlandse Gemeenten op aan om in gesprek te gaan met het Ministerie van Infrastructuur en Milieu. Zij pleitten onder andere voor een landelijke norm voor schadelijkheid van houtrook, en ontwikkeling van een handhaafbare beoordelingsmethode. Krot ziet wel kansen in de Omgevingswet voor gemeenten. Die kunnen, wat ze noemt ‘ruimtelijk relevante regels’ stellen. Bijvoorbeeld dat in bepaalde wijken houtstook verboden is omdat daar al een hoge fijnstofconcentratie is. Ook denkt Krot dat andere wegen misschien zinvol kunnen zijn. Zo kun je kijken naar de herkomst van het hout. “Veel mensen halen stookhout gratis ergens op. Anders is stoken relatief duur. Maar dat zijn eigenlijk afvalstoffen en die mag je niet zomaar verbranden, die vallen onder de Wet milieubeheer.” Het allerbelangrijkst is: “Er moet een toetsingskader komen dat duidelijk en echt te handhaven is.” Met de push

naar gasvrij wonen zal dat nog dringender worden, verzucht ze.

Ultrafijnstof

Waarom noemt Krot eigenlijk niets dat direct met gezondheid te maken heeft, zoals de Europese normen voor luchtkwaliteit? We hebben in Nederland toch al moeite om daaraan te voldoen? “Die normen kunnen niet zomaar gebruikt worden voor particulieren. En daarbij geldt er een jaargemiddelde norm. De piek van een rokende kachel komt vaak wel boven de norm uit, maar dat is tijdelijk. De gemiddelde jaarnorm wordt niet overschreden en daar gaat het om.” Bovendien zouden pelletkachels minder ongezond zijn. Zij voldoen bijvoorbeeld nu al aan de EcoDesign-uitstootnormen, de nieuwe Europese regelgeving voor energiegerelateerde producten die in 2022 ingaat. Maar het hangt ook af van wat je meet. Er komt weliswaar bijvoorbeeld minder roet, fijnstof en koolmonoxide vrij uit een pelletkachel, maar meer ultrafijnstof – wat gevaar-

→ lijker is. Alleen zijn daar geen normen voor. Trinette Janssen heeft daarom weinig boodschap aan EcoDesign. Ze denkt dat het een excuus is om houtstook te kunnen blijven subsidiëren. “Het kabinet heeft houtkachels gewoon nodig om de klimaatdoelstellingen te halen.”

Subsidieregeling

En dat lijkt waar. De Nederlandse Kachel en Haardenbranche schermst met cijfers van het CBS waaruit blijkt dat houtkachels van huishoudens voor wel 17 procent bijdragen aan de duurzame energiedoelen van het kabinet. Daarmee is het de derde grootste factor, na windenergie en afvalverbranding – beide goed voor 18 procent. En wat blijkt als je de Kamerbrieven erop naleest: een beter klimaat en gezondere lucht zitten elkaar inderdaad in de weg. Staatssecretaris van Infrastructuur en Milieu Stientje van Veldhoven schrijft op 30 mei 2018 een brief aan de Kamer, naar aanlei-

ding van een brief van Platform Houtrook en Gezondheid. Ze zegt daarin dat ze diens aanbevelingen om stoken te ontmoedigen, over zal nemen. Onder andere komt er een stookalarm bij windstil weer. Maar pelletkachels lijken hier een stilzwijgende uitzondering op te zijn. De haardenbranche stelt dat deze bedoeld zijn als hoofdverwarming van een woning. Omdat die automatisch gestookt worden, zullen die praktisch gezien moeilijk onder een stookalarm kunnen vallen. Van Veldhoven is er desondanks van overtuigd dat pelletkachels een goed idee zijn, zo blijkt uit haar antwoord op Kamervragen van Tweedekamerlid Frank Wassenberg (PvdD) over de aanpak van houtrook in woonwijken: ‘Biomassa wordt gezien als een duurzame energiebron en voor de installaties die voor subsidie in aanmerking komen gelden strikte uitstootnormen. Het verstrekken van ISDE subsidie voor de aanschaf en installatie van pelletkachels past in het

beleid van het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat om de inzet van duurzame energie te bevorderen.’

Brusselse fysica

Alles voor het klimaat dus. Het is echter de vraag of dat hiermee geholpen is. “Natuurlijk willen we van aardgas af, voor Groningen en het klimaat, maar dat moeten we niet vervangen door hout. Het is een mythe dat dat duurzaam is”, zegt Wim Lentink, ook lid van de Werkgroep Houtstook-vrij. “Biomassa wordt door Europese beleidsmakers gezien als onderdeel van de zogenaamde ‘korte koolstofkringloop’”, legt hij uit. “Dat wil zeggen dat de CO₂ die vrijkomt bij de verbranding van bomen die terug kunnen groeien, niet meegerekend hoeft te worden. Dat is natuurlijk de grootste onzin. Ik noem dat Brusselse fysica.” Hij rekent voor hoeveel CO₂ er vrijkomt als er hout wordt verstookt, vergeleken met Gronings aardgas voor hetzelfde effect. Hij komt, net als de meeste bronnen, uit op het dubbele. Daar komt bij dat we sneller bos kappen dan er bijkomt. Down to Earth en andere media stelden al eerder dat het onmogelijk wordt om CO₂-neutraal aan hout te komen.

Cultuuromslag

Eigenlijk moet er een cultuurverandering plaatsvinden rond houtstook, zegt jurist Krot. Een houtkachel hebben zou dan niet meer vanzelfsprekend worden gevonden, en al helemaal niet ‘duurzaam’. Ze vindt het bijvoorbeeld pijnlijk om te horen dat er mensen naar een ecowijk verhuizen om houtrook te ontlopen, waar blijkt dat de huizen soms juist door houtkachels verwarmd worden. “Waar moet je dan nog naartoe?” Ondertussen werd een motie van Tweede Kamerlid Wassenberg om pelletkachels en biomassaketels uit te sluiten van subsidie vanwege de volksgezondheid en het klimaat, deze zomer nog verworpen. Krot heeft er een hard hoofd in dat burgers hier tegenin kunnen roeien, zonder steun van de wet: “Net als met roken op het werk, dat werd pas echt opgelost toen er regels kwamen.” Wim Lentink zoekt de oplossing hogerop. “Zo lang Brussel blijft volhouden dat biomassa CO₂-neutraal verstookt kan worden, blijft alles zoals het is.” □

“Het kabinet heeft houtkachels gewoon nodig om de klimaatdoelstellingen te halen” – Trinette Janssen, Werkgroep Houtstook-vrij

Evert Hassink (47)
Is: campagneleider Energie bij Milieu-defensie
Missie: geen nieuwbouw meer aansluiten op aardgas

Je bent deze zomer verhuisd naar een aardgasvrije woning. Waarom? “Het leek mij vooral heel vanzelfsprekend, want we kochten een huis in een wijk die nog gebouwd moest worden. Tot onze verbazing bleek er een ouderwetse cv-ketel in te komen. We zijn toen meteen in gesprek gegaan met de bouwer, BAM, en de projectontwikkelaar. Maar hun boodschap was duidelijk: alles was al gepland en ingekocht, het was een gepasseerd station.”

Toch lieten jullie het daar niet bij zitten. “In mijn werk lobby ik voortdurend voor warmtepompen, dus het leek me vreemd om er dan niet zelf ook een te installeren. Ik heb offertes opgevraagd, contact gezocht met de gemeente, steeds opnieuw de vraag gesteld of het mogelijk was. Het keerpunt kwam toen ik meewerkte aan een uitzending van GroenLicht. Nadat zij de BAM op tv interviewden, bleek het ineens toch mogelijk.”

Is de hele wijk nu aardgasvrij? “Nee, alleen onze woning. De BAM heeft de andere bewoners ook een aanbod gedaan, maar dat hebben ze niet erg aantrekkelijk gemaakt. Het zure is wel dat de gemeente een paar maanden later met het nieuws kwam dat ons deel van Utrecht over tien jaar als eerste helemaal van het gas af moet zijn. Geen handige gang van zaken dus.”

Beter laat dan nooit? “Het zou beter zijn als er helemaal geen nieuwe woningen meer op aardgas worden gebouwd. Dat is nu al officieel beleid, maar alle afgegeven vergunningen blijven nog geldig. Bij Milieu-defensie werken we er hard aan om dat te veranderen.”

“Tot onze verbazing bleek er een ouderwetse cv-ketel in ons nog te bouwen huis te komen”

De zaak Boterbloem

Dit is het verhaal van Alies Fernhout en haar strijd om De Boterbloem. Deze biologische zorgboerderij aan de rand van Amsterdam moet wijken voor een bedrijventerrein. Tekst Carolien Ceton Beeld Negin Zendegani

Alies draait haar trekker het plein voor de Stopera op. Er staat een onverwacht grote groep mensen te wachten, gewapend met hooivorken en spandoeken. Ze zoekt een parkeerplek voor de hoofdingang van het Amsterdamse stadhuis, net als de twee trekkers achter haar. Pal voor de ingang staat het podium al klaar. Het is half één, over een uur begint de commissievergadering.

Jorrit Nuijens, gemeenteraadslid voor Groen-Links, stapt het podium op. Hij is een van de mensen die Alies steunen in haar strijd voor De Boterbloem, de laatste biologische boerderij aan de rand van de stad, die zij koste wat het kost wil behouden. Het lijkt een verloren zaak: de grond is verkocht, de gemeente wil er een bedrijventerrein bouwen, in het bestemmingsplan is voor de akkers van De Boterbloem geen plaats. Ook het kort geding is verloren: juridisch heeft ze geen poot om op te staan. Maar Alies is niet te stoppen.

13.000 handtekeningen

De minuten glijden voorbij. De toespraken zijn geweest, de muziek speelt. Het wachten is op wethouder Ruimtelijke Ordening Eric van der Burg. Ongeduldig kijkt Alies op haar telefoon. Zo meteen begint de commissievergadering waar ze haar zaak wil bepleiten, en daarvóór wil ze de verantwoordelijke wethouder op dit podium hebben. Maar Van der Burg zit vast in het verkeer.

Dan is er beweging, verderop op het plein. Van den Burg komt aanhollen en stuipt regelrecht het podium op. Alies grijpt de microfoon en biedt hem 13.000 handtekeningen aan.

“Maar die moet je wel verdienen! Kom ze maar ophalen, bij De Boterbloem.” Tot haar stomme verbazing trekt Van der Burg ter plekke zijn agenda.

“Prima. Aanstaande zaterdag?”

Dan is hij alweer weg, de Stopera in.

Verder kijken

In de raadszaal staat de vergadering van de commissie Ruimtelijke Ordening op het punt te beginnen, voor de allerlaatste keer deze regeerperiode. →

→ “Dat betekent ook dat we de langste agenda hebben”, kondigt de voorzitter aan, “en dertig insprekers.” Uren later zit Alies nog steeds te wachten. Twee hoofdrolspelers in de zaak Boterbloem hebben inmiddels naast de wethouder plaatsgenomen: Peter Joustra en Heiko Vader. Vader is de ambtenaar die alle zaken rond De Boterbloem coördineert. Joustra is directeur van de GEM Lutkemeer, een BV die werd opgericht door de gemeente Amsterdam en SADC: de Schiphol Amsterdam Development Company. De GEM is eigenaar van alle grond in de Lutkemeerpolder; het is de GEM die het kort geding tegen De Boterbloem aanspande.

Het is bijna half zeven, Alies is aan de beurt. Ze heeft anderhalve minuut. “Het is een juridisch besluit dat De Boterbloem haar akkers moet opgeven”, begint ze, “maar daar wil ik het nu niet over hebben.” Alies wil verder kijken. Niet naar een tien jaar eerder genomen besluit dat Amsterdam nog een bedrijventerrein nodig zou hebben, maar naar de toekomst. Door te

kiezen voor De Boterbloem kies je ook het soort stad dat je wilt; dat is haar punt. “We willen kijken hoe we De Boterbloem kunnen inpassen. We hebben daar plannen voor geschreven. Het antwoord is: dat past niet in het bestemmingsplan. Maar wij denken dat u ervoor bent om met ons te kijken hoe dat wél kan passen.”

Er is veel steun van de raadsleden. Kan de boerderij, inclusief akkerlanden, behouden blijven? “Het kán wel,” zegt Van der Burg, “maar dat kost 26 miljoen.” Aan inkomstenderiving, die de gemeente Amsterdam aan de andere aandeelhouders zou moeten betalen. Een virtuele 26 miljoen, vindt Alies; een buitengewoon positieve inschatting van wat de bouwkevels in de toekomst moeten opleveren. Terwijl de Lutkemeer 1, het bedrijventerrein pal naast De Boterbloem, na vijftien jaar nog steeds niet vol is. Van der Burg heeft ook beter nieuws. De aanstaande ontruiming is van de baan: uitgesteld tot na de aandeelhoudersvergadering van SADC.

“Dus even voor de duidelijkheid”, besluit de wethouder de discussie, “er gaat tot 18 april niks gebeuren, zo is mij beloofd door de GEM directie.” Alies haalt opgelucht adem. De Boterbloem kan nog even blijven.

Familiebedrijf

Een dikke twee jaar eerder leerde Alies De Boterbloem en boerin Trijntje Hoogendam kennen. Trijntjes familie boert al generaties in de Lutkemeerpolder. Haar opa verkocht indertijd de akkers aan de gemeente en sloot een pachtovereenkomst af; zo regelde hij een erfkwestie en kon het familiebedrijf voortbestaan. Toen Trijntje de boerderij wilde overnemen, was er opnieuw gedoe rond de erfverdeling. Ook zij sloot een overeenkomst met de gemeente waarmee ze het familieconflict wist te bezweren. Maar dit keer werd de pacht omgezet in een gebruikersovereenkomst. Ze zal het nog vaak te horen krijgen, tot in de rechtszaal aan toe: ‘Dat De Boterbloem haar akkers te zijner tijd moet ontruimen... mevrouw wist dat toch?’

Trijntje maakt van De Boterbloem een biologische zorgboerderij. De gemeente maakt plannen voor de hele polder, die allemaal weer stilletjes van het toneel verdwijnen.

Een golfterrein moet er komen, een jeugd-gevangenis, volkstuintjes, woningbouw of een trammuseum. Totdat de gemeente begin 2000 de handen op elkaar krijgt voor een bedrijventerrein, de ‘Lutkemeer 3’. In 2008 besluit de – toen nog – stadsdeelraad dat daarmee pas begonnen mag worden als de Lutkemeer 1 vol is. Tot begin 2020 gaat er niets gebeuren, zo begrijpt Trijntje. Ze passeert de zestig en begint, net als haar vader en grootvader vóór haar, aan een opvolger te denken.

Alies is al zo’n tien jaar hovenier als ze tijdens haar opleiding biologische akkerbouw op de Boterbloem verzeild raakt. Ze droomt van een kwekerij voor biologisch plantgoed, omdat ze dat als hovenier vrijwel nergens kan krijgen. Als Trijntje een stuk grond aanbiedt, grijpt ze haar kans. Ze betreft het woonhuis naast Trijntje en denkt nog tijd te hebben – tot minstens 2020.

Het vonnis

Het loopt anders. Alies heeft haar eerste planten nauwelijks de grond in of er valt een brief in de bus: de gebruiksovereenkomst wordt opgezegd. De akkers moeten per 1 november 2017 leeg worden opgeleverd. De Boterbloem weigert en de GEM start een ont-

“Als ik zo om me heen kijk, valt het wel mee hè? Wat er ontruimd moet worden”

ruimingsprocedure. De rechter doet uitspraak: De Boterbloem verliest.

Alies en Trijntje staan achter de boerderij te praten als er een taxi voorrijdt. Er stapt een man uit met een aktetasje. “Wauw, wat is het hier prachtig zeg”, verzucht hij. “Dat zie je niet vaak in Amsterdam.” Hij overhandigt Trijntje het vonnis. “Als ik zo om me heen kijk, valt het wel mee hè? Wat er ontruimd moet worden.” Dan stapt hij weer in, een verbijsterde Alies achterlatend. De volgende ochtend rijdt ze per trekker door de stad, op weg naar de Stopera.

Wethouder op bezoek

Wethouder Van der Burg houdt woord. Die zaterdag rijdt hij voor, ’s ochtends om half tien. Met chauffeur, en Heiko Vader. Alies wil de akkers met hem op, maar Van der Burg heeft zijn nette schoenen aan. En die mogen niet vies worden. De chauffeur tovert andere schoenen tevoorschijn, en even later sloft de VVD-wethouder achter Alies aan de velden in.

Terug in De Boterbloem zet ze hem zo aan tafel dat hij naar buiten kijkt. “Dat doe je expres”, zegt hij. “Snap ik wel. Dan kan ik zien hoe mooi het is.” Alies wijst uit het raam, naar het stukje erf, en dan de bomenrij. “Vanaf die bomen kunnen ze gaan bouwen, ongeveer net zo hoog. Visualiseer even dat daar geen bomen staan, maar een witte muur. Onze gebouwen kunnen misschien blijven staan, maar dan nog is de boerderij verdwenen. Zonder akkers is het geen boerderij.” Van der Burg grijpt zijn smartphone en twittert: ‘Dan ben je toch onder de indruk’. “Maar is het niet een enorm risico om hier te gaan telen”, probeert Heiko Vader, “als de stad de grond later toch nodig heeft?” “Die risicoafweging hoeft onze verhuurder niet te maken”, snuift Alies. “Dat is aan ons! Je ontnemt mij het recht om te ondernemen.”

Ziet ze Van der Burg daar instemmend knikken? Als boer heb je altijd een risico. Of dat nu SADC is, een eindeloze rij gemeentelijke plannen, of een hagelbui.

De motie

Vier dagen later zit Alies aan tafel bij Trijntje en haar man Erik thuis. In de Stopera is de laatste vergadering van deze raadsperiode in volle gang. Gedrieën kijken ze naar de livestream. De handtekeningen, het bezoek van de wethouder: ergens onderweg is ruimte ontstaan om een oplossing te zoeken. Jorrit Nuijens heeft, samen met PvdA’er Toon Geenen, een motie ingediend voor het behoud van De Boterbloem én haar akkers. De motie wordt in stemming gebracht. Eén voor één zien ze alle raadsleden opstaan. De motie wordt aangenomen, unaniem. Alies’ mond valt open. De kurk gaat van de fles, alle reden voor een feestje. Na de verkiezingen kunnen ze met de nieuwe gemeenteraad en SADC om tafel. En zodra het weer het toelaat, kunnen ze gaan inzaaien!

Het LutkemeerLeger

Het is 10 juni, een ongewoon warme avond. Alies zet koffie klaar op de picknicktafel achter de schuur. Buiten, want de Zwanenburgbaan is dicht. Normaal gesproken kun je elkaar op dit moment van de dag hier niet verstaan.

De Bond Heemschut heeft net een aanvraag bij de gemeente ingediend om de Lutkemeerpolder tot beschermd gebied te verklaren. En vanavond krijgt ze een groep mensen over de vloer die wil knokken voor het behoud van niet alleen de Boterbloemakkers, maar van de héle polder: het ‘LutkemeerLeger’.

Een tiental mensen druppelt binnen. Wat is de stand van zaken? “De motie lijkt een pyrrusoverwinning te worden”, begint Alies. “De bouwvoorbereidingen gaan gewoon door.” Het overleg met de GEM heeft weinig opgeleverd. De Boter-

Het werk stapelt zich op, maar ze heeft niet eens tijd om facturen te sturen

→ bloem zou gewassen ‘in het groen’ kunnen verbouwen, zo luidde een voorstel. “In de berm, blijkbaar.” Alies zucht. “Het lijkt erop dat ze ons ergens een klein strookje grond gaan aanbieden. En daarmee is de kous dan af.” De GEM heeft hen ook doorverwezen naar de provincie, die een aantal vervangen-de locaties heeft voorgesteld. Maar volgens de Boterbloemers is maar één van die percelen geschikt voor akkerbouw en daar mogen ze op inschrijven, zoals iedere ondernemer. En dan is het niet eens zeker dat het vrijkomt.

“De gemeente blijft maar roepen dat het behoud van de akkers alleen al 26 miljoen kost. We moeten laten zien wat behoud óplevert”, vindt een deelnemer. “Van de hele polder. Lokaal voedsel bijvoorbeeld.” Of waterberging, schone lucht, groene ruimte voor de stad. En hoezo kan er – tegen de afspraken in – een nieuw bedrijventerrein komen als Lutkemeer 1 nog steeds niet vol is?

Acht hectare

En dan is er nog het schimmige verhaal achter acht hectare van de grond – precies het

aantal hectare dat SADC wil ontwikkelen; de rest van de polder wordt voorlopig met rust gelaten. Aan die hectares, eigendom van private ontwikkelaars, kleeft de naam van oud-gedeputeerde voor de provincie Noord-Holland Ton Hooijmaijers. Momenteel zit hij in de gevangenis wegens fraude en corruptie. In ruil voor vele steekpenningen adviseerde en bemiddelde hij begin deze eeuw dat het een aard had. Zo zorgde hij dat grondeigenaren een voorkeursbehandeling kregen en beïnvloedde hij besluitvormingsprocedures. Tegen een van die vastgoed-ondernemers, Jelle Kuiper, loopt nog steeds een onderzoek. Zijn handtekening staat onder de samenwerkingsovereenkomst ‘Lutkemeer 3’ met de gemeente en SADC. “Is zo’n overeenkomst dan nog rechtsgeldig?”, vraagt een deelnemer zich af. “We moeten dit tot op de bodem uitzoeken!” De actie-agenda van het ‘leger’ loopt vol, om te beginnen met een actiekamp. Een haas schiet weg door het hoge gras. “Kijk, een rugstreephaas”, roept iemand enthousiast. “Een nieuwe soort! Is het hier nu beschermd gebied?” Alies’ bulderende lach schalt over tafel.

Hoofdpijdossier

Niet alleen boerin Alies krijgt hoofdpijn bij de gedachte aan een bedrijventerrein, de Lutkemeerpolder is voor alle partijen een moeizaam en besmet project.

Lees alles over de geschiedenis van de ‘zaak Boterbloem’ online: downtoearthmagazine.nl/boterbloem-hoofdpijdossier-groenlinks

Iedere keer weer dat uitstel, Alies registreert het niet zo. Dat is hún wereld. Zij houdt zich bezig met haar eigen traject: zoveel mogelijk mensen mobiliseren, raadsleden naar De Boterbloem halen. Ze heeft net bij Trijntje en Erik gegeten, zoals zo vaak. Als ze over het pad naar huis loopt, is het avond, en doodstil. De vliegtuigen zijn gestopt. Ze kijkt uit over de akkers. Een bomenrij op de dijk sluit het vergezicht, daarachter ligt Lijnden. Hier doet ze het voor. Alies trekt de deur achter zich in het slot. Slapen zal ze nog lang niet: eerst mail beantwoorden, persbericht afmaken, nieuwsbrief versturen. Ze glimlacht. Ondertussen wóón ik hier wel.

Goud waard

De ontruiming van 10 september werd vijf dagen van tevoren afgeblazen. Nu verrijst er een tentenkampje op een leegstaande bouwka-vel aan de overkant van de weg. Het gaat goed komen, Alies weet het zeker. Dat blijft ze ook tegen Trijntje zeggen, en alle anderen. Maar dat is haar manier van overleven. Hoe moet ze weten of het ook waar is?

Ze loopt over de plankieren die het hobbelige terrein begaanbaar maken. Er zijn buurtbewoners, Boterbloem-vrijwilligers, oude klasgenoten van de tuindersschool die ter plekke een reünie organiseren, klimaat-activisten, jonge mensen die ze helemaal niet kent maar die zijn gekomen om een boerderij te redden. Er is een podium, een actiekeuken, tenten voor lezingen en workshops. Het programma puilt uit: van aard-appels rooien en wachttorens bouwen tot polderwandelingen met een bioloog. Dat is er niet zomaar; mensen dóen dat allemaal. Het is te gek.

Zelf geeft ze een rondleiding door haar kwekerij. Alies trekt een kluit irisknollen uit de grond. “Dit is goud waard! Deze ene knol heb ik geplant, kostte me 1,5 euro. Nu zijn het er 6.” Ze lacht. “Pure grondspeculatie, wat hier gebeurt.” Is het rendabel, wil een deelnemer weten. “Niet op dit oppervlak. Maar ik heb geen tijd om uit te breiden. Ik ben vooral bezig met de grond behouden.” Aan geld verdienen komt ze sowieso niet meer toe. Het werk stapelt zich op, maar ze heeft niet eens tijd om facturen te sturen.

Zaaien

Zondagochtend half 7 is Alies alweer wakker. Het is prachtig weer. Met een half uur staat ze op nog een lege SADC bouwka-vel van de Lutkemeer 1, 600 meter verderop. Een bevriende boer uit de omgeving ploegt het veld om. Later – hij moet eerst even naar de kerk, collecteren – komt hij terug om te eggen. De kavel is klaar om ingezaaid te worden. Die middag lopen honderden mensen achter de muziek aan. Fanfare-punkband De Kift leidt ze naar de omgeploegde kavel. Daar splitst de groep zich in tweeën, de mensenrij rekt zich uit langs beide zijden van het veld.

De Kift speelt vrolijk door; een luid, veelkleurig eilandje in het midden van de lege woestenij. Beide rijen zetten zich in beweging. Ze zaaien rogge. In het midden ontmoeten ze elkaar. Van ontroering springen de tranen in Alies’ ogen.

We gaan niet weg

De Stopera, alweer. De eerste commissievergadering na het reces, Alies gaat inspreken. Ze wil niet wachten tot de raadsvergadering van 3 oktober; als de nieuwe raadsleden haar verhaal dan pas horen, is het te laat. De Partij voor de Dieren stelt een vraag. “Waarom krijgt De Boterbloem telkens die ontruimingsvonnissen?” De nieuwe wet-houder Ruimtelijke Ordening Marieke van Doorninck, van GroenLinks, reageert. “Er wordt niet ontruimd voordat wij het hebben besproken.” En voegt eraan toe: “We gaan 3 oktober trouwens niet halen, want ik heb mijn stukken niet op tijd klaar.”

Alies staart naar de tafel waarachter Van Doorninck in haar paperassen rommelt. Er is dus weer uitstel tot november. Ze kan nu al voorspellen waar de raad op in gaat zetten. Die gaat allerlei plannen doorrekenen en dan zeggen: ‘wij hebben ons best gedaan, maar meer zit er niet in.’ En dan?

Dan nog gaan we niet weg. En als de zandwagens komen, dan gaan we ervoor liggen. Maar zo ver zal het niet komen. Want de wethouder heeft plannen. Groene, ambitieuze plannen, die ze waar wil maken. De Boterbloem is het beste wat haar kan overkomen. □

30 oktober besluit de commissie Ruimtelijke Ordening of het definitieve voorstel wordt voorgelegd aan de Amsterdamse gemeenteraad, op 21 november.

“Kijk, een rugstreephaas”, roept iemand enthousiast. “Een nieuwe soort! Is het hier nu beschermd gebied?”

Natuurbrand bestrijden met de hand

Een brandweerman van de Handcrew Overijssel blust een hotspot in het Drents-Friese Wold, waar de dag ervoor een grote brand woedde.

Als je ze zo ziet lopen, die paar gele pakken met simpel gereedschap in zo'n uitgestrekt gebied, vraag je je af: gaat dat wat doen? Maar na een paar uur is het hele gebied tot rust gekomen. Niets smeult meer. Alles is onder controle.

Veen

Brandweerofficier Adriaan ter Huurne liep in 2009 drie maanden mee bij een regionaal brandweerkorps in Californië. Daar kwam hij bij natuurbranden teams tegen die heel anders werken: 'hand-crews'. Ze droegen andere pakken, hadden ander gereedschap en gingen te voet het gebied in.

Twee jaar later woedde er een grote brand in het Aamsveen bij Enschede. "Vijf dagen hebben we daar gestaan, met heel veel wagens. Onze voertuigen rijden zich in veen gelijk vast. Dus die gingen aan de kant van de weg staan, en iedereen trok een slang het veld in. Met opruimen lag er 6 kilometer slang." Bij de evaluatie dacht men: dit kan beter. "Toen zei een collega: misschien zijn die handcrews die jij zag wel wat."

Pulaski

Dus ging Ter Huurne aan de slag met de vergaarde informatie van zijn ervaring uit Californië. Hij maakte een plan voor één team in de twee brandweerregio's van Twente en IJsselland, en zocht kazernes die mee wilden werken. Het werden Den Ham, Dedemsvaart en het centraal gelegen Nijverdal. Iedereen werd getraind, bijvoorbeeld in 'stoplijnen' maken. "Dat is een soort 'mountainbikepaadje' van zo'n halve meter breed. We halen alles weg tot we op het zand zitten." En ja, dat moet je trainen. "Je moet niet alles zelf doen, maar voorbereiden voor de mensen achter je. Zo hebben we van de

Nederland heeft maar één brandweerteam dat gespecialiseerd is in het te voet bestrijden van natuurbranden: de handcrew Overijssel. Ze trekken altijd te voet een natuurgebied in, bijvoorbeeld om grondvuur te bestrijden of het vuur aan te pakken op plekken waar de brandweervoertuigen niet kunnen komen. En dat blijkt een uitkomst.

Tekst Annemarie Opmeer Beeld Michael Rhebergen

“Het lijkt ons heel waarschijnlijk dat er in de zomer meer natuurbranden gaan komen”

→ Pulaski’s het meest, want dat is het zwaarste werk. Dat verdelen we over zo veel mogelijk mensen.” De ‘Pulaski’ is een combinatie tussen een bijl en een pikhouweel, vernoemd naar een beroemde Amerikaanse brandweerman die hem bedacht heeft. De hark heet een McLeod. “Heel Amerikaans.”

Brandweerpak

In Nijverdal staat een container met spullen, van kettingzagen tot ouderwetse vuurzwepen. Er is zelfs een quad. Ter Huurne pakt een sterke bladblazer. “Hiermee blaas je zo de vlammen ergens vanaf.” Aanvankelijk werkten ze in gewone brandweerpakken. “Maar dat was echt te zwaar. Gelukkig had ik mijn pak meegenomen uit de V.S. Het was zoeken naar een leverancier die dat voor ons wilde namaken.”

Overtuigen

Het is nog steeds niet makkelijk om andere brandweerkorpsen uit het land te overtuigen de handcrew in te schakelen. “Maar zodra ze ons zien werken,

verandert dat.” Tot nu toe worden ze veelal ingezet voor nabluswerkzaamheden. “Als je met een brandweerslang de grond natspuit, dringt dat vijftien centimeter diep door. Maar vuur kan wel dertig centimeter diep zitten. Voor je het weet, moet de brandweer opnieuw uitrukken. Als je ons stuurt, hoeft dat niet.” Vooral nog is Handcrew Overijssel het enige Nederlandse team. Meer is nog niet nodig, zegt Ter Huurne. “We bestaan nu vijf jaar en zijn in totaal zestien keer uitgebruikt.” Toch droomt hij ook groter. “In de zomer, terwijl andere Europese landen bosbranden hebben, is het hier meestal rustig. Misschien moeten we zo’n team oprichten in Europees verband?” Nu is in Nederland de lente nog het natuurbrandenseizoen, maar de zomers worden droger – met meer branden. “Ik denk zeker dat het met klimaat te maken heeft. Het lijkt ons heel waarschijnlijk dat er in de zomer meer natuurbranden gaan komen.” □

Met de klok mee
Vijf handcrewleden lopen naar de rand van de brandzone om te zoeken naar hotspots.

Een hotspot wordt aangepakt met een McLeod (links) en Pulaski (rechts).

Adriaan ter Huurne overlegt met de lokale brandweer over de te nemen stappen en geeft advies.

In de container van de handcrew slijpt Jeroen een Pulaski weer scherp. Alle materialen die de handcrew nodig heeft, zijn aanwezig in de container.

De handcrew maakt een stoplijn. De lokale brandweer vult die met water.

‘B’aby’s maken is het mooiste wat er is, maar elk kind dat niet geboren wordt, scheelt jou als potentiële ouder 58,6 ton CO₂-equivalent per jaar. Wat vinden jullie: mag je als westers persoon met westerse klimaatvoetafdruk, een tweede kind?’ Met deze tweet legde de ASN Bank dit voorjaar een bommetje onder een explosief debat: dat over bevolkingsgroei. ‘Waar bemoeit deze bank zich mee’, vraagt een verontwaardigde twitteraar zich af. ‘Wie

geen kinderen meer krijgt, sterft uit’. Een ander noemt de tweet racistisch, ‘omdat die alleen westerse mensen oproept het bij één kind te laten’. En GeenStijl klapt daar overheen met een artikel getiteld ‘Blanken mogen niet meer neuken’. De besparing die ASN noemt, komt uit een Zweeds onderzoek. Het is een optelsom van de helft van de uitstoot van het kind en een percentage van al diens nakomelingen, verdeeld over de levensjaren van de ouder. Ter vergelijking: autoloos leven scheelt 2,4 ton per jaar, elke niet-genomen internationale

Meer mensen, minder vreugd?

Als we het milieu willen redden, moeten we praten over overbevolking, zegt de Australische ethicus Peter Singer. Zowel de leden van Milieudefensie als die van de Britse Friends of the Earth zetten het onderwerp al op de agenda. Is het tijd voor een debat over de klimaatimpact van bevolkingsgroei? Tekst Sarah Haaij Beeld Shutterstock

vlucht 1,6 ton en een plantaardig dieet 0,8 ton. Campagne voeren op bevolkingsgroei zie je milieuorganisaties niet zomaar doen. Maar is het met zulke cijfers toch tijd voor een debat? Een gesprek met milieuorganisaties in Nederland, het Verenigd Koninkrijk, Oeganda en Nigeria.

Motie overbevolking

De Werkgroep Voetafdruk Nederland (WVN) is verheugd dat bevolkingsgroei in het klimaatdebat betrokken wordt. Eind 2017 nam de ledenvergadering van Milieudefensie op hun initiatief de ‘Actuele motie over bevolking’ aan. Daarin staat: ‘de groei van de wereldbevolking in combinatie met de mondiale voetafdruk zijn cruciale factoren waardoor de aarde ernstig overbelast wordt’. De leden verzoeken het bestuur een debat te starten over beleidsmaatregelen die vrijwillige geboortebeperving stimuleren. “Ik ben blij dat Milieudefensie dit cruciale onderwerp nu eindelijk op de agenda heeft”, zegt Quintijn Hoogenboom, één van de initiatiefnemers. Hij vindt het belangrijk dat

wat hij ‘het taboe’ hierop noemt binnen de organisatie wordt opgeheven. “Bevolkingsdruk is per definitie druk op milieu.” De Werkgroep lijkt de wind voorzichtig mee te hebben. Een bont gezelschap aan bekendheden – waaronder wetenschapper Jane Goodall, bioloog Sir David Attenborough, racer Leilani Münter, schrijver Jonathan Franzen en de Nederlandse kunstenares Tinkebell – roerde zich recent in het debat. Ook de ethicus Peter Singer, bekend van zijn ideeën over effectief altruïsme, gaat de wereld over met een betoog over het doorbreken van ‘bevolkingsgroei-taboes’. Afgelopen juni stond hij bij de Radboud Universiteit op het podium met één boodschap: “Praten over overbevolking is de enige manier om honger de wereld uit te helpen en klimaatverandering tegen te gaan.” Voor Singer is vooral de morele benadering van armoedebestrijding belangrijk. Kunnen alle mensen die erbij komen wel op een menswaardig bestaan rekenen? Met al die aandacht is het niet gek dat de leden het onderwerp aankaarten, vindt

Donald Pols, directeur van Milieudefensie. Pols: “Klassiek bereken je milieu-impact natuurlijk als: het aantal mensen vermenigvuldigd met hun consumptie.” Maar is het onderwerp in eerdere jaren onder het tapijt geschoven? “Nee, dat vind ik absoluut niet.” Bevolkingsgroei, zegt Pols, is een gevoelig en complex thema, dat ingrijpt op het meest intieme aspect van het leven van mensen:

voortplanting. “Dan moeten we niet als een olifant door een porseleinkast heen.” Pols wil het thema nu eerst voorzichtig samen met de leden verkennen.

Herverdeling

‘De lijst Duurzame Ontwikkelingsdoelen bestaat uit zeventien door de VN opgestelde doelstellingen, met samen 169 speerpunten’, zei Singer in een interview met Trouw. ‘En niet eentje gaat over de omvang van de mondiale bevolking. Dat vind ik opmerkelijk.’ Een groeiende bevolking, zoveel zeggen de Verenigde Naties wel, zet ons ecosysteem onder druk. Maar welk deel van de wereldbevolking is daar eigenlijk verantwoordelijk voor? Een baby meer in Nederland heeft een andere impact dan een in Nigeria, India of Rusland. ‘De rijkste 10 procent van de wereld veroorzaakt 45 procent van de CO₂-uitstoot’, aldus econoom Kate Raworth. Sterker nog, zegt Thomas Piketty: ‘De rijkste 1 procent stoot net zoveel uit als de armste 50 procent’. Precies die vraag maakt het zo moeilijk om over dit onderwerp te praten, vindt Pols: →

“Vergeleken met een Nederlander heeft een Nigeriaan veel minder middelen tot zijn beschikking en een veel lagere consumptie” – Godwin Ojo, FoE Nigeria

→ “Het is een debat waarin heel veel groepen iets over een andere groep vinden: mannen over vrouwen, ouderen over jongeren, Europeanen over Afrikanen, mensen met kinderen over mensen zonder kinderen, autochtone Nederlanders over immigranten. En andersom.” En soms wordt er juist helemaal niet over gepraat.

Babyboom
“Onze bevolkingsexplosie is één van de grootste milieu-uitdagingen hier in Oeganda”, zegt David Kureeba, coördinator bij de Oegandese partnerorganisatie van Friends of the Earth, NAPE (National Association of Professional Environmentalists). Oegandezen behoren tot een van de snelst groeiende bevolkingen ter wereld: van 44 miljoen inwoners nu naar een geschatte 100 miljoen in 2050. “Al deze mensen hebben straks voedsel en land nodig”, zegt Kureeba. Oeganda’s natuur betaalt daar volgens hem de ecologische prijs voor. Maar er is in Oeganda weinig ruimte om het hierover te hebben, zeker bij de overheid. “Een groeiende bevolking wordt hier gezien als een teken van welvaart en een kans op ontwikkeling – niet als een uitdaging.” Kureeba zou graag zien dat er meer gesproken kon worden over kleinere gezinnen. “Vrouwen en hun stem in familieplanning zijn daarbij heel belangrijk.”

Vrouwenrechten
Kureeba is niet de enige die de sleutel in dit debat bij de vrouw legt. Ook Friends of the

Earth UK benadrukt: ‘als vrouwenrechten toenemen, dan neemt bevolkingsgroei af’. En dat is dan gekoppeld aan milieu-impact? “Ja”, zegt Mike Childs, strategisch project-leider bij FoE UK. “Als organisatie richtten wij ons vroeger vooral op overconsumptie als de belangrijkste driver van klimaatverandering, maar nu kijken we ook naar bevolkingsgroei.” En net als in Nederland roert ook de Britse achterban zich. Childs: “Daar kregen wij van terug dat ze het onderwerp op de agenda willen. Een tweede reden is dat het inmiddels onderdeel is geworden van het publieke debat hier in Groot-Brittannië.”

Dat wil niet zeggen, benadrukt Childs, dat het makkelijk is gegaan. Een deel van de mensen die het bevolkingsgroei-debat voortstuwt, doet dat vanuit anti-immigratie ideeën. “En dat past natuurlijk niet bij onze waarden.” Daarom riep FoE UK de hulp in van een organisatie die het onderwerp vanuit een vrouwenrechtenbenadering aanvliegt. Dat is ook in Europa heel belangrijk, zegt Childs. “Kijk maar naar Ierland, daar hebben we net een abortusdebat gehad. We zijn echt niet perfect als het gaat om reproductieve rechten.” Belangrijk is, voegt Kureeba toe, dat mensen voelen dat ze eigenaarschap over het onderwerp hebben. “Het is niet iets dat je op kunt leggen.” Met emancipatie als uitgangspunt, blijft iedereen graag zover mogelijk weg van het schrikbeeld van de verplichte éénkindpolitiek. Karin Nansen, voorzitter van Friends of the

Earth International, waarschuwt voor het idee vrouwen rechten te geven omdat dat beter is voor het milieu. “Vrouwen verdienen rechten omdat ze rechten verdienen”, zegt ze resoluut. “Genderongelijkheid en een kapitalistische economie zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Dit systeem buit de Aarde en mensen uit en drijft op de gratis arbeid van vrouwen. Als we vrouwenrechten niet zien als onderdeel van noodzakelijke systeemverandering, loop je het gevaar dat de verantwoordelijkheid voor het oplossen van het klimaatprobleem terecht komt bij het individu, bij vrouwen en arme mensen. Terwijl het kapitalistische systeem door blijft draaien en er uiteindelijk niks verandert.”

Scheve voetafdruk
In Nigeria ziet Godwin Ojo, directeur van ERA (FoE Nigeria), al een voorzichtige omslag in kinderaantallen. “Het wordt steeds moeilijker om grote families te onderhouden.” Mensen kiezen daarom vaker voor iets kleinere gezinnen – met maximaal drie of vier kinderen. “Ze zijn op zoek naar meer levenskwaliteit.” Ook speelt verbeterde gezondheidszorg een rol: betere toegang tot zorg en minder babysterfte leidt tot de geboorte van minder kinderen. Wat vindt hij van het veelgehoorde argument dat in veel Afrikaanse landen mensen voor grote gezinnen kiezen om in hun oude dag te voorzien? Ojo moet een beetje lachen. “Ik weet waar dat op doelt hoor, maar dat is inmiddels wel een verouderd concept.” Klimaatverandering en de erdoor veroorzaakte schaarste en conflicten houden mensen hier wel bezig, zegt hij. Door een oprukkende woestijn lopen watervoorraden en graslanden gevaar. “Er zijn hevige clashes tussen herders op zoek naar graasland en boeren.” Maar het is niet alleen een kwestie van meer of minder mensen, benadrukt Ojo. Het gaat

vooral om de verdeling van middelen. “Vergeleken met een Nederlander heeft een Nigeriaan veel minder middelen tot zijn beschikking en een veel lagere consumptie.” Willen we dit in balans brengen, dan moeten we werken aan herverdeling. “Maar dan zonder dat we in Nigeria overgaan op overconsumptie.” Nansen ziet die wereldwijde dynamiek op lokaal niveau terug. De problemen waar mensen nú mee te maken hebben, zegt Nansen, worden niet allereerst veroorzaakt door te grote kinderaantallen. “70 procent van de wereldbevolking wordt gevoed door kleinschalige boeren, herders en vissers. Daarvoor gebruiken zij minder dan een kwart van de landbouwgrond en slechts een tiende van de fossiele brandstof die groot-schalige landbouw gebruikt. En ze doen dat zonder de Aarde uit te putten. Schaarste ontstaat door landroof en het vernietigen van natuurlijke hulpbronnen.”

Grootverbruikers
De ongelijke voetafdruk waar Ojo en Nansen op doelen, wordt scherp geïllustreerd door het Global Footprint Network. Deze organisatie berekent de zogenaamde ecologische biocapaciteit die ieder mens in een bepaald land tot zijn of haar beschikking heeft. Een Nederlander bijvoorbeeld heeft een biocapaciteit van 0,9 hectare per persoon; dat is de biocapaciteit van het land gedeeld door het aantal inwoners. De voetafdruk van een Nederlander is echter 5,9 hectare. We verbruiken per persoon dus 6,5 keer meer dan er binnen de landsgrenzen beschikbaar is. Ter vergelijking: gemiddeld heeft iedere wereldburger 1,7 hectare. Binnen landsgrenzen heeft een Nigeriaan 0,7 hectare beschikbaar en verbruikt er 1,1; een Braziliaan heeft 8,9 beschikbaar maar verbruikt 3,4 hectare; en een Noord-Amerikaan laat met 8,4 hectare de grootste absolute afdruk achter, bij een biocapaciteit van 3,6.

De wereldbevolking groeit, maar de snelheid waarmee neemt af. In 2100 zal de absolute wereldbevolking zijn toegenomen van 7,5 miljard naar 10 tot 11 miljard. Meer dan de helft van de huidige bevolking leeft in Azië. Tot 2050 vindt daar 30 procent van de groei plaats, waarna het het bevolkingsaantal afneemt. De Verenigde Staten stijgen langzaam door, terwijl Europa blijft dalen. 60 procent van de groei tot 2100 vindt in Afrika plaats. – UN World Population prospects; 2017

De grootverbruikers zullen dus moeten inbinden. Maar volgens Voetafdruk Nederland gaan we het ‘met herverdeling alleen’ niet redden. Want het totaal betreft ook de afdruk van een complexe maatschappij met wegen, dijken, een leger en energiecentrales. “Dat ontmantel en verduurzaam je niet zomaar even.”

Milieubewuste kinderen baren
Als we klimaatverandering willen bestrijden zou het beter zijn, zegt Singer in *Trouw*, wanneer er minder Noord-Amerikanen zouden komen. In Amerika groeit de bevolking deze eeuw met meer dan een derde. ‘En zij stoten veel meer broeikasgassen uit dan de 600 miljoen Nigerianen die er nog bijkomen.’ Ook volgens Hoogenboom helpt een lagere bevolkingsdruk in westerse landen pas echt: “Wij Nederlanders hebben niet alleen een vijf keer grotere voetafdruk dan een Nigerianen, we gebruiken ook ruim vijf keer zoveel als onze eigen biocapaciteit. Richt je dus eerst op geboortebeperving hier in Nederland, voordat je tegen anderen zegt dat ze minder kinderen moeten krijgen. Wij zeggen: één kind zou het beste zijn en kinderloosheid is geen probleem.” Nansen pleit voor systeemverandering. “Dit kun je niet echt vatten in rekensommen”, stelt ze. “Wat we moeten doen is: omschakelen naar een rechtvaardiger samenleving. We hebben nú een verdelingsprobleem. De oplossing is het opbouwen van de macht en zelfbeschikking van gemeenschappen.” Een

bevolking kan niet oneindig groeien, beaamt Nansen. “Maar we weten niet exact hoeveel mensen de Aarde kan dragen. Friends of the Earth International bestrijdt het idee dat we terug zouden moeten naar een veel kleiner aantal mensen.” Dat leden aan milieuorganisaties vragen om overbevolking op de agenda te zetten, wil Nansen niet negeren. Ook niet als dat lastige gesprekken oplevert. “We moeten het hier open met onze leden over hebben. Hoe zien zij de inrichting van de toekomstige samenleving voor zich?” Singer laat op zijn beurt zien dat een benadering vanuit moraliteit gemakkelijk kan ontsporen. Want als bezorgde mensen zélf niet aan kinderen beginnen, kan dat juist slecht uitpakken, redeneert hij. ‘Juist jonge mensen die zich zorgen maken om bevolkingsgroei moedig ik aan om twee kinderen te krijgen. Die ze vervolgens proberen verantwoordelijkheid aan te leren voor hun CO₂-uitstoot en de planeet’, luidt zijn – verder niet onderbouwde – gedachteoefening. Het is een mooi voorbeeld van Pols’ eerdere constatering dat in het bevolkingsgroei-debat ‘heel veel groepen iets van een andere groep vinden en andersom’. En daarbij schieten al die meningen nogal eens uit de bocht. ‘Alleen milieubewuste ouders toestaan om kinderen op de wereld te zetten. Wat denken jullie?’ Zo’n tweet zou het internet zomaar opnieuw tot ontploffing kunnen brengen. □

“We lopen het gevaar dat de verantwoordelijkheid voor het oplossen van het klimaatprobleem terecht komt bij vrouwen en arme mensen” – Karin Nansen, Friends of the Earth International

Wist je dat... een website kan draaien op 100 procent zonne-energie?

De nieuwe website van Lowtech Magazine verbruikt zo weinig energie dat ze bij de auteur thuis wordt gehost – op het balkon staat een zonnepaneel. Bij aanhoudend slecht weer gaat de site dus offline. Gelukkig brengen een batterijmeter en weersvoorspelling uitkomst.

Het energieverbruik van internet blijft toenemen. Dat komt enerzijds omdat we sinds de komst van mobiele telefoons, tablets en draadloos internet steeds vaker online zijn. Anderzijds blijft de zogenaamde ‘bitsnelheid’ van online media stijgen. Zo vraagt het downloaden van een webpagina nu gemiddeld drie keer meer dataverkeer dan in 2010. Dat is onder meer te wijten aan steeds grotere afbeeldingen in steeds hogere resolutie.

Datacenters laten draaien op zonne-energie of windenergie is niet voldoende om dit probleem aan te pakken. Om te beginnen verbruikt het internet al drie keer meer energie dan alle windturbines en zonnepanelen wereldwijd produceren. Daarbij zijn er fossiele brandstoffen nodig om windturbines en zonnepanelen te maken, dus zolang het dataverkeer toeneemt, stijgt ook het gebruik van fossiele brandstoffen. En omdat er niet altijd zon of wind is, moet er ook infrastructuur worden gebouwd voor de opslag van energie – ook dat kost fossiele brandstoffen.

Het inzetten van hernieuwbare energie is geen slecht idee, maar tegelijk moet ook de kern van het probleem worden aangepakt: het verbruik.

Lowtech design

De nieuwe website van (het Engelstalige) Low-tech Magazine wil laten zien dat dit perfect mogelijk is. De website is zodanig afgeslankt dat de gemiddelde paginagrootte nu zes keer lager ligt dan op de oude website. Dat deden we onder meer door de keuze voor een statische website, een techniek uit de jaren 1990 die veel zuiniger is dan een dynamische website op basis van een database. Verder werden de afbeeldingen ongeveer tien keer lichter gemaakt door een techniek toe te passen die in print werd toegepast voor een fullcolor gedrukt werd: lage resolutiebeelden worden omgezet naar zwart-wit en krijgen dan een steunkleur.

Dit lowtech design maakt het mogelijk om de website bij de auteur thuis te ‘hosten’, op de eigen internetverbinding. De nieuwe site draait op een Olimex A20, een mini-computer die slechts 1 tot 2 watt verbruikt. De energie wordt geleverd door een zonnepaneel op het balkon. De batterijcapaciteit is zo klein mogelijk gehouden om fossiele brandstoffen te sparen, wat betekent dat de website offline gaat bij aanhoudend

Een batterijmeter en weersvoorspelling helpen de lezers hun bezoek aan de website te plannen

slecht weer. Een batterijmeter en weersvoorspelling helpen de lezers hun bezoek aan de website te plannen. We mikken op een betrouwbaarheid van 90 procent, wat betekent dat de website naar schatting 35 dagen per jaar offline zal zijn.

Bekijk het resultaat, als het weer het toelaat, op: solar.lowtechmagazine.com

Kris De Decker is oprichter van Lowtech Magazine en geeft ons elk nummer feit en fictie rond een hightech oplossing voor een duurzamere samenleving. www.lowtechmagazine.be

Mensen | De Activist

Iris Eva (44)

Beroep: duurzaamheidspionier en student docentenopleiding levensbeschouwing

Missie: doen wat ze kan

Je hebt een flinke strijd moeten leveren om je sociale huurwoning aardgasvrij te maken, tegen de zin van de woningbouwcorporatie in. Waarom is dit zo belangrijk voor jou?

“Voor mij is van het aardgas af zijn geen doel op zich, maar een middel om zo duurzaam mogelijk te leven. Dat kun je op veel manieren bereiken. Maar als je het over wonen hebt, is de verwarming aanpakken het meest efficiënt. Gemiddeld is dat namelijk zo’n 75 tot 80 procent van het energieverbruik in huis.”

Hoe heb je de woningbouwcorporatie uiteindelijk meegerekregen? “Eigenlijk helemaal niet. Ik heb het gewoon zelf gedaan. Toen ze mij wilden verplichten om een nieuwe cv-ketel te laten plaatsen, heb ik met steun van de Woonbond mijn rechten als huurder opgeëist. Er is een wet die bepaalt dat je mensen en objecten de toegang tot je woning mag weigeren, tenzij de veiligheid in het geding is. Dankzij die wet heb ik de cv-ketel kunnen tegenhouden. Vervolgens heb ik zelf infraroodpanelen aangeschaft.”

Achteraf heeft de corporatie jouw huis uitgeroepen tot DuurzaamWoonLab. Ben je blij met die erkenning? “Jazeker, en ik hoop dat het ook andere huurders inspireert om er werk van te maken. Zelf gebruik ik deze benoeming voor mijn missie om zoveel mogelijk mensen te bereiken met mijn verhaal. Door interviews te geven bijvoorbeeld, maar ook door mijn Facebookpagina Jidwik. Dat staat voor: ja, ik doe wat ik kan. Ik wil laten zien dat het dus wél kan: met je huurwoning van het aardgas af.”

“Het kan dus wél: met je huurwoning van het aardgas af”

Waar de wind waait

Als kind had de wind hem bij zijn lurven. Zes jaar oud, op een rots aan de kust van Wales. Zijn jas bolde op, de windvlaag kreeg er vat op, en hij werd van de grond getild. Wat zou er gebeurd zijn, als zijn moeder hem niet snel had vastgegrepen? En nu is hij volwassen. Zijn naam is Hunt. Nick Hunt. Hij heeft een prachtig boek geschreven, waarin hij zijn bezoek beschrijft aan vier karakteristieke winden in Europa. De Mistral in Frankrijk, de Helm in Engeland, de Föhn in Oostenrijk en de Bora in Kroatië.

‘Het feit dat deze onzichtbare krachten een naam hadden en niet eenvoudig naar de windrichting werden genoemd, bood hen een zekere allure, of zelfs iets van een persoonlijkheid. Ze klonken als personages die ik kon bezoeken.’

Het boek leest als een ontdekkingstocht. Hunt wandelt, kijkt en wacht, en ontrafelt onderwijl allerlei terreinen waarop die streekwinden van invloed zijn, van de architectuur tot de psychologie. De wereld door de ogen van de wind, zou je kunnen zeggen. En dan ziet Europa – althans de delen waar ik zelf ben geweest – er opeens heel anders uit. Je leest hoe mensen zich wapenen tegen de stormen. Hoe ze zich verheugen op de frisse winden van het voorjaar. Hoe het landschap door de wind gevormd wordt. En hoe, sinds kort, de winden zelf aan verandering onderhevig zijn.

‘Het lijkt een uitgemaakte zaak dat er met klimaatveranderingen in Europa ook iets zal veranderen aan de uitgesleten paden van de wind. Als het klimaat verandert, zal de wind worden gedwongen andere wegen in te slaan en zich aan die veranderingen in het milieu aan te passen, net als levende wezens. Als klimaatvluchtelingen.’

Hunt kletst wat met voorbijgangers, zoekt ’s avonds een geschikte slaappleats en trekt ’s ochtends weer de bergen in. Hij wandelt – letterlijk – tot aan de grens van zijn begrip.

‘Een windvlaag van 130 kilometer per uur tilde sluiers op van poedersneeuw die als rook in het rond kringelden en ijzige wervelwinden vormden. Het gezicht van de Bora vertoonde zich in elk kortstondig sneeuwpatroon, in elke kronkeling en werveling, elke maalstroom, spiraal en tierelantijn. Ik zag het onzichtbare zichtbaar worden, de vormeloosheid vorm krijgen. Wat zei de Bora tegen me op die vrieskoude helling? Ik kon zijn woorden niet duiden. De taal was te groot.’

Kijk, dat is nou natuur-, of beter nog, milieu-beleving. Ik zei het al, een prachtig boek.

Thomas van Slobbe
Waar de wind waait, Nick Hunt
Uitgeverij Thomas Rap, Amsterdam, 2018.
ISBN 9789400400641. 320 pagina’s. Prijs € 19,99.

PUBLICATIES

Blij klimaatboek

Klimaatverandering kan mensen in een depressie laten glijden. Maar niet dit boek! Deze kleurrijke gids vol cartoons, inspirerende interviews en vooral humor helpt je absoluut van je klimaatdepressie af en geeft je weer energie om aan de slag te gaan. Hét boek over klimaatverandering waar je blij van wordt. Het enige nadeel aan het boek: het is er nog niet. Maar je kunt het al wel bestellen. En dan is het binnen voor de feestdagen.

EHBKV. Annabella Meijer, Rolf Schuttenhelm, Hilde Takken, Uitgeverij Kanai. 240 pag. Prijs in de voorverkoop: €27,- inclusief verzending. Te bestellen op www.eerste-hulpbijklimaatverandering.nl.

Greenwashing

Zijn de cups van Nespresso echt duurzaam gemaakt? Is biologische palmolie een goed idee? Dit boek overtuigt je in een prettige vertelstijl van de werkelijkheid achter de groene beloftes van bedrijven. Voor wie er weer eens goed aan herinnerd wil worden dat we niet kunnen blijven consumeren zoals we nu doen.

Groene leugens, duurzaamheid als verkooptruc. Kathrin Hartmann, Atlas Contact, oktober 2018. ISBN 9789045037578. 240 pag. Prijs: €19,99.

Thuis in de polder

Arita Baaijens is een ontdekkingsreiziger, bioloog en schrijver die al dertig jaar rondreist in de Sahara, Siberië en Papoea-Nieuw-Guinea. Het viel haar op hoe herders en nomaden een band met hun omgeving hebben die we in Nederland niet kennen. Nu richt Baaijens haar blik op Nederland en spoort je met oefeningen aan om contact te maken met het landschap. Op ontdekkingsreis in eigen land.

Paradijs in de polder. Ontdek wat landschap je vertelt. Arita Baaijens, Atlas Contact, september 2018. ISBN 9789045036021. 176 pag. Prijs: €19,99.

Doemdenkers zijn er al genoeg

Eureka, dacht de Indiase Narayana Peesapaty toen hij tijdens het eten de eetbare lepel bedacht. Hij zegde zijn vaste baan op en begon een bedrijf: Bakey’s. Dat het geen direct succes zou worden, kwam geen moment in hem op. Helaas gebeurde dat wel. Net toen hij en zijn gezin alles dreigden te verliezen, verscheen er op thebetterindia.com een filmpje. En ineens wilde iedereen eetbare lepels. Bakey’s is een van de bedrijven die uitgelicht worden in de gratis online documentairereeks *Fix the World and Make Money*. Productiebedrijf TwentieFour wil laten zien dat positieve verandering overal kan beginnen, bij gewone mensen met lef en een goed idee.

Een ander filmpje gaat over een bedrijf dat synthetische diamanten bon ton wil maken. Gefabriceerd in een laboratorium, zonder schade aan mens en milieu. De markt lijkt er niet rijp voor, maar een luikje naar een andere toekomst is geopend. Tussen de regels door klinkt soms een antikapitalistische noot. Zo wil de biologische fairtrade zeepfabrikant Dr. Bronner’s geen aandelen uitgeven, want dan draait het voornamelijk om het hoogste rendement. Wat zij wel doen: de ziektekostenverzekering van hun medewerkers en families betalen, campagne voeren voor het lonend maken van werk (veertig uur werken en toch arm zijn, moet stoppen) of geld doneren aan acties voor gmo-labels. Het familiebedrijf werd in de jaren veertig opgericht door een naar de VS gevluchte Duitse Jood uit een zeepmakersfamilie. Hij schreef de etiketten van zijn producten vol met zijn vredelievende levensfilosofie; een reactie op de holocaust, de Koude Oorlog en de atoombom. Inmiddels is het bedrijf marktleider in de VS. De stichtelijke boodschappen zijn gebleven. Het kan dus wel. De aflevering over Bakey’s is geen halleluja-verhaal. Zo hebben ze bijvoorbeeld te weinig capaciteit om de beloofde lepels te leveren. De makers van de filmpjes, Linda Vermaat en Erik Loots, vinden dat niet per se erg. Zij willen mensen inspireren om gewoon te beginnen. Je niet laten weerhouden omdat niet alles tot in detail is uitgedacht, niet bang zijn om op je bek te gaan. Doemdenkers zijn er al genoeg. Bakey’s heeft mooi wel een beweging in gang gezet.

TwentieFour werkt zelf volgens de filosofie die het uitdraagt: gewoon aan de slag. Ze zijn onafhankelijk en daardoor langzaam. Het zesde filmpje viel hierdoor af: de bedenkers van de start-up kregen onderling ruzie voor het klaar was. Tja, dat is het risico.

Wendy Koops
Fix the World and Make Money, gratis te zien op het YouTube-kanaal van TwentieFour. www.twentiefour.com

BIOSCOOP

Jagershut

Vanwege de heftige maatschappelijke weerzin tegen jagen, laten jagers niet graag camera’s toe. Dat *Het Hut Syndicaat* een jachtclub een herfst lang van dichtbij kon volgen, is dan ook bijzonder. Borrelen en gezelligheid blijken belangrijk. Een oudere man komt alleen nog maar daarvoor; het jagen is hem gaan tegenstaan. Deze integrale documentaire kiest geen standpunt, maar toont de cultuur van het jagen. Het eerlijke verhaal is dat een dier – in dit geval alleen hazen en eenden – soms niet direct dood is. Dat zien we ook, net als het villen en schoonmaken. Dit is waar vlees vandaan komt en wat je moet doen om het te eten. Dat doen ze dan ook. Hoe lang nog, dat is de vraag.

Het Hut Syndicaat, vanaf 25 oktober in de bioscoop.

FESTIVAL

Door het ijs zakken

Het programma van het Internationaal Documentaire Festival Amsterdam (IDFA) is nog niet compleet, maar in ieder geval zijn er drie films over water en klimaatverandering. *Losing Alaska* gaat over het eerste Amerikaanse dorp dat door klimaatverandering – het smelten van de permafrost – zal verdwijnen. En snel. *Scenes From a Dry City* gaat over de watercrisis in Zuid-Afrika en *Aquarela*, gaat over water in al haar hoedanigheden. Een must-see, alleen al om het bizarre shot van een auto die over het bevroren Siberische Baikal meer rijdt en plots in de diepte verdwijnt. Door klimaatverandering is de dikte van het ijs onvoorspelbaar geworden. Verder is er *Soyalism*, over de machtsconcentratie bij voedselproducenten. Meer info op: downtoearthmagazine.nl/groene-films-op-idfa-2018

IDFA, van 14 t/m 25 november in Amsterdam.

TELEVISIE

Bewegend schilderij

Tijd en tij is een cinematografisch essay dat voelt als een meditatie. Het bestaat uit verstilde observaties aan het strand en in de duinen. In tegenstelling tot doorsnee natuurfilms gebeurt er de meeste tijd helemaal niets. Toch is in de bewegende schilderijen veel schoonheid te vinden. Zoals duingras dat door de wind alle kanten op geblazen wordt en als een passer een cirkel in het zand tekent. Af en toe is er wat spanning. Terwijl het ver weg dondert, licht de zon de contouren van een dreigende wolkenpartij uit. Een felgele, grillige streep als voorbode van de bliksem die waarschijnlijk volgt.

Tijd en tij, om 23.25 uur op 18 november te zien op NPO 3.

Braadstuk voor ambitieuze landbouwministers

Duurzaamheid beschouwt de minister van landbouw als 'een van de belangrijkste opgaven' in haar beleid en de Nederlandse landbouw moet daarin koploper worden. 'Veehouders ontkomen er dan ook niet aan om klimaat- en energieneutraal te produceren.' 'Vee moet in 2023 alle ruimte krijgen voor natuurlijk gedrag.' Goed bezig die Carola Schouten, laten we haar een kans geven. Ahum, sorry: bovenstaande quotes komen uit dagblad Trouw van 2008 en waren van haar voorgangster Gerda Verburg. De huidige minister heeft in semantische zin echter maar minieme vooruitgang geboekt: 'Nederland als koploper in kringlooplandbouw'. De identieke ambities roepen bij mij op: de in het verleden niet behaalde resultaten, bieden garanties voor depressiviteit over de toekomst. Zeker omdat Schouten qua uitvoering ook exact dezelfde mantra hanteert als haar collega tien jaar geleden: 'Het kabinet vertrouwt op de kracht van de samenleving om de omslag te maken.' Dat wordt dus niks met die kringlooplandbouw van Schouten.

Het einde van de Rabobank

De krachten in die samenleving zijn namelijk niet eerlijk verdeeld. Anders gezegd, de belangen die alles bij het oude willen laten zijn enorm: de Rabobank, FrieslandCampina, Vion (de grootste vleesverwerker), ZLTO (Zuid-Nederlandse boerenbond en eigenaar van Vion), de supermarkten. Zij verhinderen een omslag. Invoering van kringlooplandbouw – en dus een veel kleinere veestapel – betekent bijvoorbeeld het einde van de Rabobank in zijn huidige vorm. Want daarmee zou de bank miljarden aan kredieten in megastallen, sojaplantages, voer- en verwerkingsfabrieken moeten afboeken. Zoals Shell met een klimaatneutrale energievoorziening haar investeringen in olie- en gasvelden niet terugverdient.

In het verleden niet behaalde resultaten bieden garanties voor depressiviteit over de toekomst

Toch is niet alles hopeloos. Mits we met z'n allen voldoende tegenwicht weten te geven aan die gevestigde belangen. Daar hoort een helder verhaal bij: intensieve veehouders moeten stoppen met hun huidige manier van werken. Maar er komt een veel mooiere, leukere, zinnigere, bevredigendere veehouderij voor terug. Hopelijk gaat de pas opgerichte Transitie-coalitie Voedsel de boer op met die dubbelstrategie – helder verhaal plus aanlokkelijk perspectief. En hopelijk laat ze zich niet door de minister meelokken in het moeras van het zoveelste landbouw-polderoverleg.

Daarom nu een braadstuk dat je kunt maken met een zeer kleine veestapel.

Michiel Bussink verbouwt eten, geeft workshops over eten en schrijft over eten. Onder andere in zijn boeken *Eten uit de buurt*, *Lekker landschap*, *Ik eet dus ik ben* en *Smaakboek Achterhoeks fruit*. Vind hem op www.michielbussink.nl

Braadstuk van gepofte knolselderij met eekhoortjesbrood

- 1 flinke knolselderij
- 4 tenen knoflook
- tijm
- laurierblaadjes
- olijfolie
- boter
- peper en zout
- 40 gram gedroogd eekhoortjesbrood
- 1 sjalotje
- takje rozemarijn
- scheut cognac
- +/- 1 eetlepel maïzena

Snijdt de wortels van de knolselderij en boen de knol grondig schoon. Leg twee dubbele stroken aluminiumfolie kruislings op een bakplaat. Leg de knol in het midden en vouw het folie er enigszins omheen. Leg de knoflooktenen, tijm en laurierblaadjes bovenop de knol, plus een scheut olijfolie, peper en zout en tot slot een klont boter. Vouw goed dicht en zet zo'n twee uur in een op 180 °C voorverwarmde oven. Week ondertussen het eekhoortjesbrood een half uur in lauwwater en knijp dan uit. Bak de gesnipperde sjalot in de boter, doe er de eekhoortjesbrood en gehakte rozemarij-naaldjes bij en laat zo'n tien minuten zachtjes bakken. Zeef het weekwater en doe dat bij de paddenstoelen. Breng aan de kook. Roer de maïzena los met de cognac. Bind hiermee de saus van eekhoortjesbrood. Breng op smaak met peper en zout. Serveer bij de gare knolselderij.

Michaël (42)
Beroep: financieel risicomanager
Missie: iedereen betaalbaar van het gas af

Je hebt een woning gekocht met energie-label C. Die ben je nu aan het verbouwen zodat je straks helemaal van het gas af kunt. Hoe begin je met zo'n project? "Ja, dat heeft wat voeten in de aarde. Wij hebben gekozen voor een warmtepomp, maar daar is niet iedere woning zomaar geschikt voor. Je moet het huis eerst isoleren, hoog rendermentsglas erin zetten en vloerverwarming aanleggen, of een ander systeem dat functioneert bij lage temperatuurverwarming. Ik raad iedereen aan om je goed te laten adviseren door iemand die niet betrokken is bij de uitvoering, zodat diegene er geen financieel belang bij heeft. Je krijgt namelijk van alles aangeboden: iedereen wil een stukje van deze markt."

Zo'n verbouwing is vast niet goedkoop. "Het is best een investering. Maar onder de streep levert het ons geld op, dat hebben we helemaal laten doorrekenen. Ik snap dat mensen terugschrikken voor de kosten. De huidige discussie is: wie gaat de energietransitie betalen? Maar de vraag zou moeten zijn: wie gaat hierin investeren? Want ik ben over tien jaar beter af dan mijn buurman. Dat vind ik oneerlijk. Met financierings- en subsidieregelingen zou dit voor iedereen haalbaar moeten zijn."

Is geld de belangrijkste motivatie voor jou? "Dat maakt het zeker aantrekkelijk. Maar toch zou ik het ook doen als ik geld bij moest leggen. Ik heb jarenlang in de gasmarkt gewerkt, en voel me daarom heel betrokken bij de situatie in Groningen. Ik vind: als je het kán doen, dan móet je het doen."

"Als je het kán doen, dan móet je het doen"

Rauwe cacaonibs

Cacaonibs zijn gebroken stukjes gedroogde cacao boon. Cacao is goed voor je hart, bloedvaten en cholesterol. Het helpt bovendien tegen stress. En de onverhitte variant zou ook nog eens meer antioxidanten bevatten en daarmee gezonder zijn. Reden dus voor sommigen om het dagelijks in yoghurt, smoothies of op een pannenkoek te gebruiken.

Voordelen Bevat mineralen, flavonoïden (antioxidanten), fenylethylamine (de zogenaamde ‘lovedrug’, een stofje dat je ook aanmaakt als je verliefd bent). Geen toegevoegde suikers.

Nadelen Verwacht je chocolade te gaan eten, dan kon de smaak van rauwe cacao je wel eens bitter tegenvallen. Er is geen hard bewijs dat rauwe cacao beter is dan verhitte cacao. Duur.

Impact Voor de cacao productie werd tussen 1988 en 2008 zo’n 3 miljoen hectare tropisch bos gekapt in de belangrijkste cacao producerende landen. Wereldwijd gezien is de rol van cacao productie in ontbossing relatief klein, maar in de cacao producerende landen zelf is dit een belangrijke factor. Wil je rauwe cacao eten met een goed geweten? Let op de UTZ, Rainforest Alliance en Fair Trade keurmerken. Hiervan heeft Rainforest Alliance de strengste regels omtrent ontbossing.

Voedselkilometers Varieert van 6.400 kilometer (Ghana) tot 14.200 km (Papua Nieuw Guinea).

Gojibes

Dit gedroogde rode besje komt van een plant uit de nachtschade-familie, in Nederland ook wel wolfsbes of boksdoorn genoemd. Het wordt veel gebruikt in de Chinese traditionele geneeskunde. Zou een boost zijn voor je weerstand, je immuunsysteem, je bloedsomloop en je libido.

Voordelen Hoog gehalte vitamine C. Lekker in de salade.

Nadelen Gojibesstruiken doen het prima in je moestuin, maar met bessen van eigen teelt moet je wel een beetje oppassen. De rijpingsperiode in Nederland zou te kort zijn, waardoor de bessen een te hoog gehalte solanine (de giftige stof die de nachtschadefamilie kenmerkt) bevatten. Gojibessen uit de winkel bevatten vaak pesticiden. Bewijs dat de ‘happy berries’ gezonder zijn dan een andere fruitsoort is er niet, volgens *The Guardian*.

Impact Weinig over bekend. Wel blijkt uit een door Foodwatch gepubliceerd NVWA controle-rapport dat er veel verschillende bestrijdingsmiddelen worden gebruikt in de gojibessen-teelt.

Voedselkilometers 7.820 kilometer (China).

Superfoods zijn ondertussen wel zo’n beetje ingeburgerd. Maar hoe super zijn ze eigenlijk? De meeste van deze producten met de claim buitengewoon gezond te zijn, komen van ver weg. Wat op zichzelf al een nadeel is, want meer voedselkilometers en dus meer CO₂-uitstoot. Down to Earth was benieuwd en bekeek de milieu-impact van zeven superfoods.

6x Superfoods
Durf jij ze nog te eten?

Avocado

Alles wordt lekkerder met avocado. Nou ja, bijna alles dan. Van soep tot taart, of gewoon met een beetje zout en peper erover en dan uitlepelen. En ook nog boordevol gezonde vetten, vitaminen en mineralen.

Voordelen Vet lekker dus, en gezond.

Nadelen Avocado’s uit sommige teeltgebieden zijn slecht voor het milieu en de bewoners.

Impact Hierover spreken Nederlandse en buitenlandse bronnen elkaar tegen. Duidelijk is dat de impact sterk wisselt per teeltgebied. Avocadobomen slurpen water, dat zorgt in sommige productiegebieden voor problemen. In Mexico wordt er regenwoud voor gekapt. Het is een teelt in monocultuur met gebruik van veel pesticiden. In teeltgebieden in Zuid-Amerika komen relatief veel geboorteafwijkingen en leukemie voor, waarschijnlijk als gevolg van het bestrijdingsmiddelengebruik. Volgens Milieu Centraal zorgt de toegenomen vraag naar avocado’s voor verbetering van arbeidsomstandigheden. Transport gaat per boot. Wil je graag avocado eten? Kies dan avocado’s uit Kenia of Peru. Het liefst biologisch en/of FairTrade gecertificeerd, hoewel ontbossing daarmee niet uitgesloten is.

Voedselkilometers 10.530 kilometer (Peru).

Kale

Ofwel: boerenkool. Amerikaanse foodies lopen ermee weg vanwege de hoge gehaltes aan vitaminen en mineralen. Ze stoppen het overal in, van smoothie tot salade.

Voordelen Rijk aan vitaminen, mineralen en vezels. Bevat meer calcium, vitamine B 6 en meer calorieën dan andere koolsoorten.

Nadelen Bevat minder vitamine A dan wortels, minder ijzer, magnesium en fosfor dan spinazie en minder vezels dan spruitjes. Smaken verschillen, maar wij van *Down to Earth* vinden een boerenkoolsmoothie niet geweldig. Heb je hier ook last van? Niet getreurd, je kunt boerenkool ook in poedervorm of in capsules kopen. Echt waar.

Impact Boerenkool is een milieuvriendelijke groente, het groeit het beste op de koude grond en heeft geen kas nodig. Wel worden er in de gangbare landbouw bestrijdingsmiddelen tegen vliegjes gebruikt. Boerenkool van Nederlandse telers komt soms van Spaanse landbouwgrond. Met de poeders en de pillen gebeurt natuurlijk nog het één en ander na de oogst: van drogen bij lage temperaturen tot vriesdrogen. Met name dat laatste kost veel energie.

Voedselkilometers 0 tot 280 kilometer (Nederland).

Quinoa

Dit ‘wondergraan van het Andesgebergte’ heeft een uitzonderlijk hoog eiwitgehalte en dat maakt het populair.

Voordelen Een uitkomst voor vegetariërs en veganisten. Glutenvrij.

Nadelen Grote impact op het land van herkomst. Ooit was quinoa armeluisvoedsel in Peru en Bolivia. Sinds het in westerse landen als superfood gezien wordt, is de prijs verdrievoudigd. Voor de lokale bevolking is het daarmee onbetaalbaar geworden.

Impact Momenteel kost geïmporteerd junkfood in Peru en Bolivia minder dan een bord quinoa. Dit voorspelt weinig goeds voor de volksgezondheid in die landen. Traditioneel werd quinoa in rotatie met meerdere gewassen geteeld, vaak in combinatie met het houden van alpaca’s en lama’s. De dieren worden nu vervangen door trekkers en er wordt jaarrond één en hetzelfde gewas geproduceerd om aan de vraag te kunnen voldoen. Door deze intensieve teelt ontstaat erosie.

Voedselkilometers 10.530 kilometer (Peru).

Roze himalayazout

Van roze Himalayazout wordt gezegd dat het helpt je lichaam te ontspannen en je huid te verjongen. Wist je dat het roze is doordat er roestige ijzerdeeltjes inzitten? Het innemen van een dagelijkse dosis ‘sole’, dat is in water opgelost zout, zou uiteenlopende gezondheidsvoordelen hebben: van het verbeteren van de spijsvertering, tot het verhelpen van huidaandoeningen tot het reguleren van de bloeddruk. Het miljoenen jaren oude ‘oerzout’ komt uit de op één na grootste industriële zoutmijn ter wereld, de Khewra zoutmijn in Pakistan, aan de voet van de Himalaya. De zoutlaag is 500 miljoen jaar oud, dat is tien keer zo oud als het Himalayagebergte zelf.

Voordelen Mooie kleur, andere smaak, bevat diverse mineralen.

Nadelen Komt van ver, terwijl er veel lokaal gewonnen zout voorhanden is. In de praktijk krijg je er te weinig van binnen om voordeel te hebben van de extra mineralen. Een niet-hernieuwbare grondstof.

Impact Het mijnen van het zout gaat gepaard met drinkwatervervuiling en verzilting van de bodem. Volgens *OneWorld* is het handmatig uitbikken van het zout fysiek zwaar werk. In Pakistan bestaat geen minimumloon en het land is berucht vanwege dwang- en kinderarbeid. Frisia zout in Harlingen bijvoorbeeld is een stuk dichterbij en hanteert Nederlandse arbeidswetgeving.

Voedselkilometers 5680 (Pakistan).

Oproepen en Agenda

Voedselkaravaan

De Voedselkaravaan van netwerk Voedsel Anders strijkt **zaterdag 27 oktober** neer in Venlo e.o. met een programma vol workshops, excursies en films. Lees meer en meld je aan via de website www.voedselanders.nl. Onderdeel van de Europese actiedagen voor Good Food, Good Farming, zie www.goodfoodgoodfarming.eu voor meer informatie.

Training acties organiseren

Training voor iedereen die van plan is om een actie te organiseren en zich goed wil voorbereiden. Aanmelden via: milieudefensie.nl/doe-mee/hoe-organiseer-ik-een-actie. **1 november, Utrecht**

Bel-Je-Bankdag

Samen leggen we de telefoonlijn van ING, Rabobank en ABN AMRO plat met vragen over hun investeringen in palmolie. Meer info en contact via fairfuture@milieudefensie.nl. **17 november**

Duurzame huizenroute

Mensen stellen hun huis open om anderen te laten zien hoe zij hun huis duurzamer hebben gemaakt. Je hoort ervaringen uit de eerste hand en er is alle tijd om vragen te stellen. Vind adressen op: duurzamehuizenroute.nl. **3 en 10 november**

Groene Loper Filmfestival

In Gent organiseert het Gents Milieu-front een groen filmfestival. **6 november:** Altiplano, in Art Cinema OFFoff. **7 november:** Albatross, in de filmzaal van De Koer. **8 november:** Anote's Ark, in Studio Skoop. Met uitleiding en Q & A van en met Arthur Weyns, journalist en activist die president Anote Tong van Kiribati interviewde. **9 november:** Why We Cycle, Sphinx cinéma over het succes van fietsen in Nederland. Nabespreking met Jeroen Dirks, één van de makers, en Filip Watteeuw, schepen van mobiliteit en openbare werken. www.gentsmilieufrent.be/groeneloper

Demonstratie tegen afschaffing dividendbelasting

Ga de straat op tegen het afschaffen van de dividendbelasting. Georganiseerd door Vakbond FNV e.a., verzameld in het collectief 'Publieke Sector in Actie'. www.fnv.nl. **10 november, Amsterdam**

Campaigners Academy

De Campaigners Academy is opgezet door Jongeren Milieu Actief, de jongerenorganisatie van Milieudefensie. Het is een trainingstraject dat jonge mensen opleidt tot *allround campaigner* op het gebied van klimaat. Prijs €60,- plus €40,- borg. Meer informatie via campaigners-academy@milieudefensie.nl of bel 020 -5507 300. Zie ook: jma.org/doe-mee/campaigners-academy **16/17/18 november** en drie terugkomzaterdagen (**15 december 2018, 2 februari** en **6 april 2019**)

Vegenement Rotterdam

Vegenement Rotterdam is een vegan lifestyle markt voor iedereen die geïnteresseerd is in bewuster consumeren.

Doe mee!

Kijk voor een actueel activiteitenoverzicht op www.milieudefensie.nl/doemee

Gratis toegankelijk. Meer op: www.vegenement.nl. **25 november**, 11:00-17:00, Noordplein, Rotterdam.

Klimaat COP24

De klimaat COP24 wordt dit jaar gehouden in Polen, van 3 tot 14 december. Hou diverse kanalen in de gaten voor evenementen voorafgaand en tijdens de top. Zoals bijvoorbeeld: COPop! (Jongeren Milieu Actief, DWARS, GroenLinkse Jongeren, Jonge Klimaatbeweging & Green Tickets) organiseert in december een reis naar de klimaat COP24, de plek waar jaarlijks alle landen ter wereld samen komen om afspraken te maken over het Parijs-akkoord. Prijs: €150,-, kortingen mogelijk. Meer info: contact@copop.eu. **7 t/m 16 december, Polen**

Colofon

Down to Earth

Nummer 49, november 2018

Down to Earth is een uitgave van Vereniging Milieudefensie. Het wordt gemaakt op basis van een onafhankelijk redactiestatuut. De artikelen geven niet noodzakelijk het standpunt van Milieudefensie weer.

Contact

Postbus 19199, 1000GD Amsterdam, 020 626 26 20 redactie@downtoearthmagazine.nl www.downtoearthmagazine.nl

Redactie

Annemarie Opmeer (hoofd), Carolien Ceton (redacteur), Rinske Bijl (correctie)

Redactieraad

Marlijn Dingshof, Karen van den Einde, Erica Meijers, John Verhoeven

Art-direction en vormgeving

8-13 Grafisch Ontwerpers, Marjan Peters. www.8-13.nl

Druk

Senefelder Misset. Gedrukt op 100% kringlooppapier.

Abonnement

Minimaal €35,- per jaar voor zes nummers. Je bent dan ook lid van Milieudefensie. Wijzigingen kan bij de Servicelijn: service@milieudefensie.nl of 020 626 26 20, ma t/m do van 09.30 - 16.30 uur. Opzeggen kan via 020 205 14 21, ma t/m do 08.30 - 21 uur, vr 08.30 - 18 uur, za 10 - 16 uur.)

Advertenties

YUNO, Henriëtte Tomassen, 06 508 44 808 info@yuno.nu, www.yuno.nu

ISSN: 2211-0712

Algemene Ledenvergadering Milieudefensie

Het bestuur van Vereniging Milieudefensie nodigt de leden van harte uit voor de Algemene Ledenvergadering (ALV) op:

zaterdag 8 december 2018 in Utrecht

Locatie: Centraal museum, Nicolaasdwarsstraat 14 te Utrecht, tuinzaal beneden

Ontvangst en inschrijven 10.00 uur

Aanvang vergadering 10.30 uur

Op de voorlopige agenda staat onder meer de Begroting 2019, de Meerjarenraming 2019-2021 en het Jaarplan.

Aanmelden voor de Algemene Ledenvergadering kan via milieudefensie.nl/doe-mee/alv, bij onze servicelijn via telefoonnummer 020-6262620, per mail: service@milieudefensie.nl, of per post: Vereniging Milieudefensie, t.a.v. de Servicelijn, Postbus 19199, 1000 GD Amsterdam.

Ook Marieke gaat voor energiebesparing

Maar ze heeft niet genoeg geld om haar huis te isoleren

Dat vinden wij niet eerlijk
Maak met ons een energiezuinig huis bereikbaar voor iedereen

milieudefensie.nl/eerlijkom

milieudefensie
anders kijken, anders kiezen

Bijlo belt...

... met een Kampvuurmuzikant

“Hoi, met Gwendolyn...”
“Dag Gwendolyn, met Vincent. Ik bel je over het Kampvuurfestival. Daar heb jij opgetreden, jij bent toch Kampvuurmuzikant?”
“Wooh, hoe weet je dat, van De Groene Koepel?”
“Nee, van Google. Was het leuk?”
“Supertof, gaaf, cool, chill.”
“Het was in Dronten hè?”
“Ja, op de Abbert. Ik had al een paar keer gespeeld op de Dag van de Kampvuurmuzikant, in Diffelen en op de Wouwse Plantage en toen ben ik in Diffelen uitgeroepen tot Kampvuurfavoriet, duhhus, toen mocht ik in Dronten.”
“Precies. De Groene Koepel – te gast in de natuur – organiseert al die kampvuuractiviteiten, die vinden plaats op natuurkampeerterreinen.”
“Is echt lief.”
“Maar je bent er wel schor van geworden, hoor ik, Gwendolyn.”
“Ja, ik heb ook maar een kwartier kunnen zingen.”
“Wat voor soort muziek maak je eigenlijk?”
“Folk. Dat is oer. Dat is vuur ook, oer. Je komt heel dicht bij jezelf omdat het zo intiem is, weet je. Dat had ik in Diffelen ook al...”
“Maar na een kwartier begaf je stem het, toen klonk je als een dronken druide. Dat kwam door de rook van dat kampvuur?”
“Ja, daar hadden meer mensen last van. Tijdens mijn eerste song werd er al heel hard gehoest. Jammer, het is superkwetsbare muziek.”
“Misschien moet De Groene Koepel voortaan elektrische kampvuren ontsteken?”
“Nee, een kampvuur is zo zo mooi.”
“Maar je kan er wel longkanker van oplopen. Als je een avondje romantisch bij een kampvuur zit inhaleer je een heel pakje sigaretten. Wist jij dat eigenlijk wel, Gwendolyn?”
“Nee, echt? Nee, niet waar, het kan niet slecht zijn want het is oer! Als je in de vlammen kijkt ga je terug in de tijd, dan ben je bij de Kelten.”
“De Kelten. Die werden meestal niet oud, omdat ze de hele avond die rook in hun bakkus kregen.”
“Ah nou, wat ben jij negatief.”
“Ik ben realistisch, Gwendolyn. Het is ongezond om in de houtrook te zitten, het slaat op je eigen keel, dat lijkt me toch het beste bewijs?”
“Jaaa, maar, het is natuur!”
“Je gaat ook niet in de rook van een bosbrand staan. Natuur is niet altijd gezond.”
“Hè, er mag ook niks meer.”
“Jawel, er mag van alles! Zing voor mij, Gwendolyn, in de stilte van de nacht, onder de blote sterrenhemel en laat het vuur uit onszelf ontspruiten!”

Vincent Bijlo

Illustratie: Renée Gubbels

Instorten

In het Joshua Tree National park, waar deze *yucca brevifolia*'s honderden, zo niet duizenden jaren oud kunnen worden, is het einde nabij. De nationale parken van de Verenigde Staten warmen sneller op dan gemiddeld, en de ecosystemen van de parken storten daardoor in. Gletsjers smelten al jaren in Glacier National Park, Yellowstone National Park verliest z'n bomen aan kevers die warme winters overleven. En Joshua Tree National Park kan de komende eeuw zo'n negentig procent van de habitat voor z'n karakteristieke yuccabomen verliezen door klimaatverandering.

Tekst: Annemarie Opmeer. Beeld: Flickr/Patrick Barry CC BY SA

**ABN AMRO,
ING en Rabobank
stoppen jouw geld
in bedrijven
die het oerwoud
omhakken.**

Beste banken,

Wilt u weten hoe snel de
in palmolie verdunde
regio's van Indonesië
stoppen. Het is de hoogste tijd de
palmolie-industrie, global te stoppen.
Kan u op zijn plaats?

**Vraag de banken te stoppen
met palmolie.
Stuur een kaart via trekdegrens.nl**

